

Modstand

*- dens udtryksformer, udløsere samt
fremmende og begrænsende faktorer*

Rapportens samlede antal tegn

(med mellemrum & fodnoter): 149.517

Svarende til antal normalsider à 2400 tegn: 62,3

Line Sloth Carlsen, Studienummer: 20196199

Vejleder: Thomas Borchmann

10. Semester, Psykologi,
Speciale

Aalborg Universitet

Dato: 29.5.2025

Modstand

- dens udtryksformer, udløsere samt fremmende og begrænsende faktorer

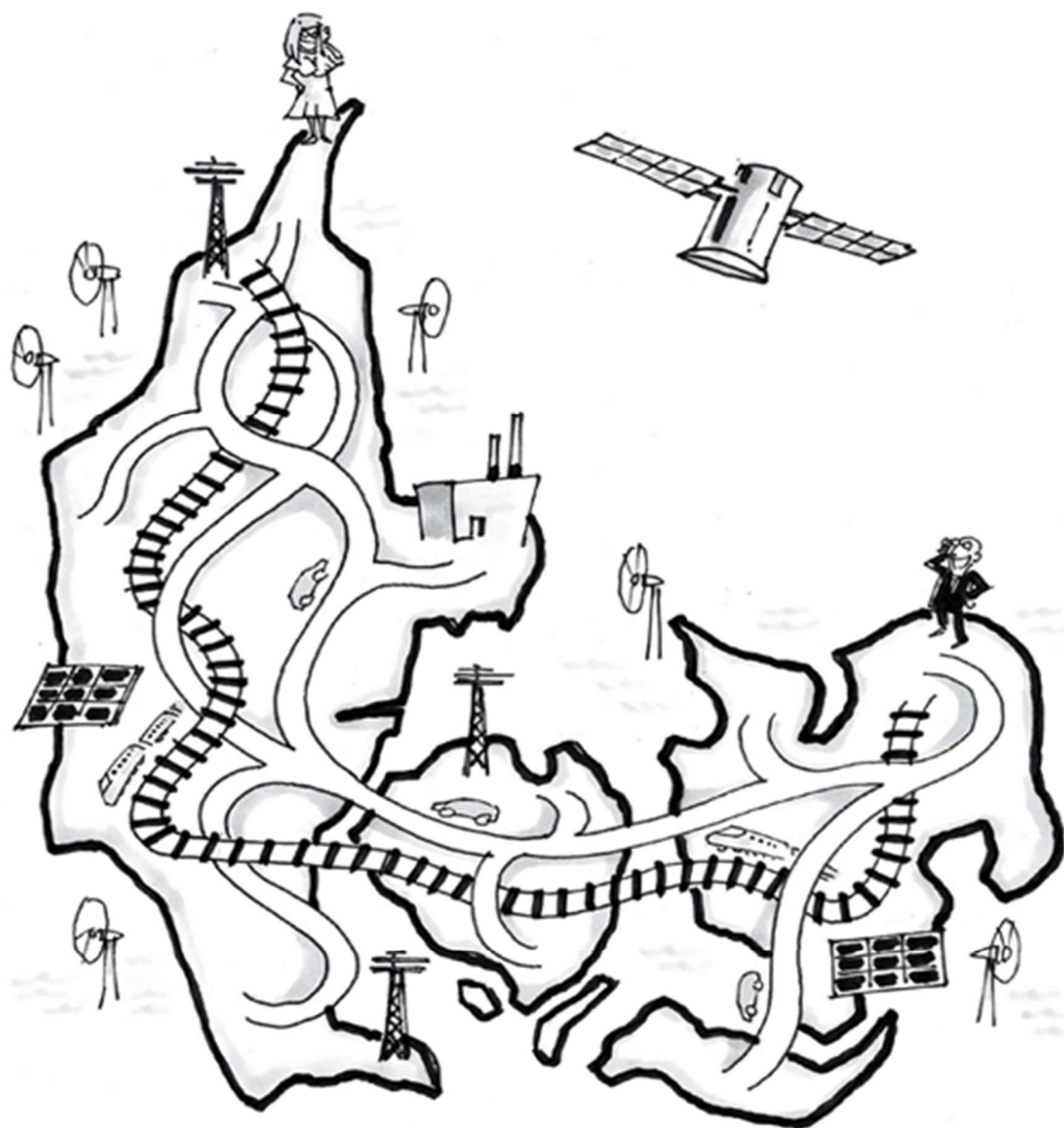

Illustration: Rapport fra ATV Tænketaank, 2008. *Dansk infrastruktur - i det 21. århundrede.*

Abstract

This qualitative study explores how resistance is initiated and shaped in complex interplay between organizations and individuals during the planning phase of large infrastructure projects such as new highways, energy parks or harbor enlargements in Denmark. The purpose is an examination of how these specific processes can be understood in the light of a broader literature on resistance. The topic in question is; what makes individuals resist, and which factors acts as support or barriers to resistance.

Methodologically the study is grounded in critical theory and follows the emancipatory interest of knowledge introduced by Habermas (1971). The study uses semi structured interviews and directed qualitative content analysis using background literature as a theoretical starting point in shaping the analytical frame. The analysis is based on five main categories including reasons for resistance, triggers, supporting factors, barriers to resistance and the formation and function of resistance groups. Categories are based on emerging themes from previous empirical work on resistance mainly by Ashforth and Mael (1998), Wiltfang and Adams (1991), Hodson (1995; 2001) and Crowley (2012). Patterns of resistance has been studied in regard to organizational threat to members by Lysgaard (1985) and Fantasia (1988).

The number of participants in the study are eight, five female and three male. The main findings in the empirical data is that perceived acts of secrecy and concealment of plans by planners, municipality and state, and perceived unjust advantages given to powerful economic interests act as triggers to resistance. The continued use of power and control during the process combined with not taking in the perspectives of local inhabitants serves as a retrigger for resistance.

The main form of resistance in the empirical data is active (versus passive), political strategic and situated within the frame of democratic participation but largely takes place outside the planning frame of the local projects. Resistance groups once established offers support and joyful cooperation, and even close bonds, thus confirming the function of the collective as a powerful buffer to external threats and a tell-tale thereof, also theorized by Lysgaard (1985).

INDHOLDSFORTEGNELSE

KAPITEL 1. INDLEDNING	1
1.1 PROBLEMFELT	1
1.2 PROBLEMFORMULERING.....	1
1.3 FREMGANGSMÅDE.....	2
1.4 SPECIALETS AFSÆT.....	3
1.5 SPECIALETS OPBYGNING.....	3
KAPITEL 2. MODSTAND – DEFINITION OG UDTRYK	5
2.1 DEFINITION AF MODSTAND.....	5
2.2 MODSTANDENS UDTRYKSFORMER OG FORSKELLIGE FORMER FOR MODSTAND	6
2.3 EKSEMPLER PÅ KOLLEKTIVE SOCIAL-AKTIVISTISKE BEVÆGELSER	7
KAPITEL 3. FORHOLD AF BETYDNING FOR UDFOLDELSEN AF MODSTAND.....	9
3.1 MODSTANDENS UDLØSERE OG FAKTORER AF BETYDNING FOR UDFOLDELSEN AF MODSTAND JF. ASHFORTH & MAEL OG WILTFANG & MCADAM	9
3.1.1 Hvad igangsætter eller udløser modstand?	9
3.1.2 Faktorer der fremmer modstand.....	11
3.1.2.1 Individuelle fremmende faktorer.....	12
3.1.2.2 Situationelle fremmende faktorer.....	13
3.1.3 Faktorer der hæmmer modstand	14
3.1.3.1 Individuelle faktorer.....	14
3.1.3.2 Situationelle faktorer.....	14
3.2 KOLLEKTIVET SOM FAKTOR AF BETYDNING FOR UDFOLDELSEN AF MODSTAND JF. LYSGAARD OG FANTASIA.....	15
3.2.1 Lysgaard: Arbejderkollektivet som modstands- og selvbeskyttelsesystem	16
3.2.1.1 Hvordan dannes kollektivet?.....	16
3.2.1.2 Hvordan udvikles kollektivet?	17
3.2.1.3 Hvordan forhandler kollektivet med systemet	18
3.2.2 Fantasia: Cultures of Solidarity	18
3.3 OPSAMLING.....	19
KAPITEL 4. VIDENSKABSTEORI OG METODE	23
4.1 PROJEKTETS VIDENSKABSTEORETISKE AFSÆT.....	23
4.2 DATAINDSAMLINGSMETODE: DET SEMISTRUKTUREREDE INTERVIEW	24
4.2.1 Interviewguide	25

4.2.2 Interviewsetting	26
4.3 VALG AF RESPONDENTER	26
4.4 KVALITATIV INDHOLDSANALYSE	28
4.4.1 Operationalisering af analysestrategi.....	30
4.5 ETISKE OVERVEJELSER	32
KAPITEL 5. ANALYSE.....	33
5.1 MODSTANDENS INDHOLD OG FORM	33
5.2 ÅRSAGER OG UDLØSENDE FAKTORER.....	35
5.3 FREMMENDE FAKTORER FOR MODSTAND	41
5.3.1 Individuelle fremmende faktorer	41
5.3.2 Situationelle fremmende faktorer	46
5.4 HÆMMENDE FAKTORER FOR MODSTAND	49
5.4.1 Individuelle hæmmende faktorer	49
5.4.2 Situationelle hæmmende faktorer	50
5.5 FÆLLESSKAB.....	53
5.5.1 Betydningen af fællesskab	53
5.5.2 Konstitueringen af fællesskabet.....	56
5.5.3 Organisering og opretholdelse af fællesskabet	57
KAPITEL 6. DISKUSSION	60
6.1 DISKUSSION AF ANALYSEFUND	60
6.1.1 Diskussion af fund relateret til modstandens former og præferencer herfor.....	60
6.1.2 Diskussion af fund relateret til modstandens udløsere.....	61
6.1.3 Diskussion af fund relateret til fremmede faktorer	63
6.1.4 Diskussion af fund relateret til hæmmende faktorer	65
6.1.5 Diskussion af fund relateret til fællesskab - betydning og konstitutionsbetingelser	67
6.2 DISKUSSION AF SPECIALET I FORHOLD TIL KVALITETSKRITERIER FOR KVALITATIV FORSKNING	68
6.2.1 Troværdighed.....	69
6.2.2 Omsættelighed/generaliserbarhed.....	70
6.2.3 Pålidelighed	71
6.2.4 Bekræftelighed.....	71
6.2.5 Samlet vurdering.....	72
6.3 SPECIALETS MULIGE IMPLIKATIONER	72
6.3.1 Implikationer for dem, der yder modstand	72
6.3.2 Implikationer for den almene borger	73
6.3.3 Implikationer for proces - design og gennemførelse.....	73
6.3.4 Implikationer for politikere og andre beslutningstagere	74
6.3.5 Implikationer for terapeutisk praksis	75
KAPITEL 7. KONKLUSION	76

Bilag 1: Samtykkeerklæring

Bilag 2: Interviewguide

Bilag 3: Aktiviteter

Kapitel 1. Indledning

I dette kapitel redegøres der for specialets problemfelt og specialets problemformulering. Herefter beskrives specialets fremgangsmåde og afsæt. Afslutningsvis gives der et overblik over specialets opbygning.

1.1 Problemfelt

Formålet med dette speciale er at foretage en undersøgelse af de forhold, der udløser og hæmmer og fremmer modstand inden for en demokratiske ramme, herunder også den kollektive organisering af modstand.

Min interesse og det hertil hørende fokus er rettet mod større infrastrukturprojekter, hvor modstandsgrupper ofte opstår i opposition til de statsligt eller kommunalt planlagte projekter. Med fokus på denne modstand og de underliggende psykologiske bevæggrunde og sociale dynamikker ønsker jeg at stille skarpt på almindelige menneskers engagement i modstand og belyse en række spørgsmål, herunder spørgsmål som; Hvad starter modstanden, hvad fremmer og vedligeholder den, og hvad forhindrer den? Kort sagt er jeg interesseret i at bidrage til at belyse de motiver og følelser, personlige forudsætninger og strukturelle forhold og sociale dynamikker, der foranlediger og påvirker menneskers engagement som kritiske borgere i sociale (modstands)bevægelser.

Mit udgangspunkt for dette speciale er, at modstand ikke er entydigt negativt, men at borgernes aktive engagement kan ses som et positivt fænomen og som en gevinst for øjeblikkelig såvel som fremtidig kvalitet i fx processer og miljøvurdering, hvilket også indskærpes som noget centralt i miljølovgivningen, Aarhuskonventionen og Planloven (Clausen & Nyborg, 2016; Kirkegaard et al., 2023).

1.2 Problemformulering

Ud fra ovenstående beskrivelse af motivationsgrundlag vil jeg her præsentere specialets problemformulering, der lyder:

Hvad får individer til at udvise modstand og hvad fremmer og hæmmer denne modstand?

Mit fokus vil som nævnt koncentrere sig om den modstand, der kan opstå ved store infrastrukturprojekter og det deraf følgende borgerengagement - et engagement, der ser ud til at gå ud over, hvad der er lagt op til i den ordinære inddragelsesproces med høringer og infomøder under miljø- og planlovgivningen. Det er min ambition at undersøge og forhåbentligt via mit empiriske studie at bidrage med flere nuancer til den eksisterende teori i forhold til modstand samt dens hæmmende og fremmende faktorer.

1.3 Fremgangsmåde

Specialet indledes med en teoretisk belysning af begrebet modstand, som vil danne afsæt for mulige bud på de faktorer ved personer og situationer, der kan tænkes at fremme eller hæmme modstand. Der ses således nærmere på definitionen af modstand og forskellige former for modstand. Herefter gives eksempler på en række historiske manifestationer af kollektiv modstand, som har været med til at præge eller sætte retning for samfundsudviklingen. Herefter belyses forskellige faktorer af betydning for modstandens udfoldelse med afsæt i personlighedspsykologiske, socialpsykologiske, organisationspsykologiske og sociologiske teoridannelser. Der redegøres dels for modstandens triggers, dels for de individuelle karaktertræk og situationelle faktorer, der optræder som udløsende, befordrende og hindrende for modstand i forskningen i modstand. Som afsæt for belysningen af de psykologiske aspekter af modstanden anvendes bl.a. Blake E. Ashforth og Fred A. Mael's (1998), *The power of resistance*, suppleret med et casestudie af Gregory Wiltfang og Doug McAdam (1991). Der suppleres desuden med teori af John T. Jost (2019), Martha Crowley (2012) og af Randy Hodson (1995; 2001). Den teoretiske belysning af betingelser for kollektiv organisering af modstand suppleres endvidere med afsæt i Sverre Lysgaards (1985) teori om arbejderkollektivet og Rick Fantasia's casestudier i *Cultures of solidarity* (1988), der omhandler modstand i kontekst af sociale kampe. Som afrunding på teoridelen opsummeres specialets teoretiske fundament.

Efter gennemgangen af det teoretiske afsæt præsenteres specialets undersøgelsesdesign. Som dataindsamlingssteknik anvendes interview. Afsæt for udarbejdning af spørgeguide og efterfølgende analyse vil være de temaer, der er udsprunget af teori afsnittet. Datamaterialet analyseres ved hjælp af kvalitativ indholdsanalyse. Analysens fund diskuteres herefter inden specialet afrundes med en samlet konklusion, der opsummerer de væsentligste fund og besvarer den fremsatte problemformulering.

1.4 Specialets afsæt

Dette speciale tager sit udgangspunkt i den kritiske socialpsykologi, som undersøger hvordan sociale, kulturelle og samfundsmæssige faktorer påvirker menneskelig adfærd, identitet og relationer. Den kritiske socialpsykologi kan bidrage til at indtage en kritisk og analytisk refleksiv position i forhold til de historier, vi fortæller os selv, inklusive de fremherskende narrativer, ved at anlægge en kritisk undersøgende tilgang til det bestående. Kritisk socialpsykologi interesserer sig for sociale praksisser som indlejret i større strukturer, og kan bidrage med at afsløre skjulte magtinteresser (Adams & Gough, 2017). Mit ærinde som forsker i modstand er at undersøge modstanden i et psykologisk perspektiv, herunder undersøge bevæggrunde hos individer samt se på de sociale dynamikker og fællesskaber, der kan opstå omkring modstand. Desuden vil jeg inddrage perspektiver i forhold til den sociale kontekst, der danner ramme og mulighedsrum om den undersøgte modstand. Den anlagte erkendelsesinteresse kan med reference til Habermas dermed beskrives som en emancipatorisk interesse (Habermas, 1971; Langergaard & Sørensen, 2015).

1.5 Specialets opbygning

I forlængelse af dette indledende kapitel følger specialets resterende 6 kapitler: I kapitel 2 præsenteres en definition af modstand og der redegøres for forskellige former for modstand. Desuden redegøres der for en række social-aktivistiske bevægelser og for hvorfor modstand kan ses som en essentiel faktor i et sundt samfund. I kapitel 3 præsenteres specialets teoretiske afsæt, der fungerer som afsæt for udarbejdelse af interviewspørgsmål og som afsæt for senere analyse. Det teoretiske fundament etableres via socialpsykologiske teoridannelser om individuelle og situationelle faktorer i forhold til modstand, herunder hvad der udløser, fremmer og hæmmer modstand, samt

hvad der karakteriserer de personer, der yder modstand. Tilsvarende anvendes teori-dannelser til belysning og forståelse af forudsætninger for udvikling af fællesskaber omkring modstand. I kapitel 4 præsenteres specialets metode. Her præsenteres forskningsdesign samt dataindsamlings- og analysestrategi. I kapitel 5 præsenteres datamateriale og analysefund. I kapitel 6 diskuteres undersøgelsens fund i relation til anden forskning. Derudover diskuteres, evalueres og vurderes studiet i forhold til en række kvalitative forskningskriterier. Kapitlet rundes af med en diskussion og en perspektivering af specialefundenes relevans og specialets praktiske anvendelighed. I det afsluttende kapitel 7 samles specialet i en konklusion som besvarelse af specialets problemformulering.

Kapitel 2. Modstand – definition og udtryk

Dette kapitel indledes med en indkredsning af begrebet modstand og en redegørelse for i hvilke samfundsmæssige kontekster den typisk findes. Der indledes med en teoretisk belysning af begrebet modstand. Herpå undersøges modstandens udtryksformer og klassiske eksempler på modstandsbevægelser, inklusive en række historiske manifestationer af kollektiv modstand, som har været med til at præge eller sætte retning for vores samfundsudvikling. Der tages udgangspunkt i arbejde af Ashforth & Mael, (1998), Jost (2019) og Hodson (2001).

2.1 Definition af modstand

Modstand defineres af Ashforth & Mael (1998) som intentionelle handlinger eller udeladelser, af handling, der direkte trodser andres vilje. Formålet med modstand er at give udtryk for sin mening, at forhandle social mening eller at udfordre definitionsretten i en given sag. Målet med modstand er typisk at skabe social forandring (Ashforth & Mael, 1998). Modstand er således udtryk for uenighed eller opposition, som kan være i forhold til en ført politik, praksis, eller social uretfærdighed. Det kan også være i forhold til oplevelse af angreb på rettigheder, fx det at blive behandlet med respekt og værdighed (Hodson, 2001). Modstand kan således udspilles i mange typer af sociale arenaer, hvor mennesker oplever uretfærdighed og ønsker forandring, herunder også på organisations og samfundsniveau.

Modstand er ofte en reaktion på regulering og kontrol, hvor den ene part er målet for kontrollen og den anden part er anstifteren, og hvor den første part oplever en begrænset magt til at påvirke de overordnede mål, politikker og arbejdsgange, og derfor kan opleve regulering og kontrol som invasiv, truende og udøvet af et dominerende system. Eller som Ashforth & Mael udtrykker det med fokus på modstand i organisationer:

In summary, organizations function by regulating the actions - and increasingly, the thoughts and feelings - of their members. Insofar as the forms and process of control are thus viewed as invasive and threatening, they create the potential for resistance. (Ashforth & Mael, 1998, p. 94)

Empirisk forskning og teoridannelser omhandlende modstand kan tage afsæt i personligheds- og socialpsykologi, der typisk fokuserer på faktorer som identitet og gruppedynamik, i arbejds- og organisationspsykologi, hvor modstand studeres i organisatorisk kontekst samt i sociologisk forskning, der fokuserer på modstand i forhold til historiske, kulturelle og bredere sociale kontekster. Dette speciale vil trække på litteratur fra udvalgte dele af alle disse fagområder.

2.2 Modstandens udtryksformer og forskellige former for modstand

Ashforth og Mael (1998) skelner mellem forskellige former for modstand. For det første kan modstand overordnet inddeles i målrettede former, som er åbenlyse og *aktive* og som stilles over for diffuse former, som er mere *passive* og skjulte. Den målrettede, aktive modstand ses fx når individer, via modstandshandlinger, tydeligt modsætter sig det, de opfatter som truende, f.eks. ved at strejke, at nægte at deltage eller ved at udføre saboterende handlinger. Over for dette ses den passive, diffuse modstand, der omfatter en række mere reaktive handlinger som det at handlingsundlade, kritisere eller at deltage modvilligt og fodslæbende (Ashforth og Mael, 1998).

De konkrete modstandshandlinger kan også defineres som *autoriserede* eller *uautoriserede* afhængigt af, om de foregår indenfor eller udenfor de organisatoriske normer og rammer. Den autoriserede modstand agerer inden for systemets rammer, fx ved mødedeltagelse eller relevante forslag, mens den uautoriserede modstand, er mere systemkritisk og saboterende (Ashforth og Mael, 1998).

Målet for modstanden kan også give anledning til opdeling af modstandsformer, hvor en *facilitativ* modstand er rettet mod fælles, offentlige interesser, mens en *oppositionel* modstand i højere grad er rettet mod at sikre egne individuelle interesser (Ashforth & Mael, 1998).

Det at yde modstand kan ses som en balancegang, hvor en aktiv og målrettet modstand angives at have den største effekt (Ashforth & Mael, 1998). Jo mere diffus og passiv

modstand er, desto lettere er den at ignorere. En meget uautoriseret og oppositionel modstand kan udgøre en trussel for de organisationer, der berøres af modstanden, og disse kan derfor reagere med selvbeskyttelse, så den oppositionelle modstand giver bagslag for modstanderne. Desuden kan omgivelserne reagere på forskellige måder, fx ved at tage afstand fra radikale handlinger og reagere med konformitet (Ashforth & Mael, 1998; Jost, 2019).

2.3 Eksempler på kollektive social-aktivistiske bevægelser

Der er mange eksempler på borgerbevægelser, som via lokale og nationale organisationer har haft indflydelse på hvordan politik og politiske projekter er blevet planlagt og udført i Danmark. Eksempler på historiske sociale bevægelser, der har øvet indflydelse på ansattes rettigheder, ligestilling, infrastruktur, miljø og minoriteters rettigheder og dermed også til et samfund, som vi bryster os af, er bl.a.:

1. Arbejderbevægelsen der har haft indflydelse på arbejdernes løn og arbejdsvilkår (1800-tallet til i dag).
2. Andelsbevægelsen, der har styrket landbruget fra midten af det 19. århundrede via kooperativt fællesskab, som sænkede udgifterne for den enkelte landmand og kollektivt gav øget politisk indflydelse.
3. Sociale bevægelser for lige rettigheder, fx kvindebevægelsen (1890'erne til i dag), bevægelser for bedre vilkår for psykisk syge (1970'erne til i dag, fx Bedre Psykiatri), antiracisme bevægelser (1980'erne til i dag), LBGTQ+ bevægelsen oa.
4. Miljøbevægelser (1960'erne til i dag), fx Nej tak til atomkraft, NOAH og naturfredningsbevægelser som DN (Danmarks Naturfredningsbevægelse). Disse bevægelser har spillet en rolle i forhold til natur, miljø og energipolitik.

Sociale bevægelser har således spillet en stor rolle i at forme det danske samfund og i at ændre normer, love og politik i retning af større social retfærdighed, miljøretfærdighed og lighed. Borgere har via disse kollektive bevægelser været med til at forme og fremme en offentlig debat via demonstrationer, happenings, strejker og politisk lobby-

arbejde, der igen har øvet indflydelse på den førte politik og hermed på vigtige samfundsforhold. Den sociale mobilisering kan derfor ses som en del af et sundt demokrati.

Grupper, der er fokuseret på infrastruktur eller klima, kan synes små i denne sammenhæng, men for at øge deres styrke kan disse mindre grupper lave sammenslutninger i større paraplyorganisationer. Klimabevægelsen kan ses som et eksempel på en sådan sammenslutning af en række af enkeltorganisationer. Et andet eksempel er den række af enkeltorganisationer mod motorvejsprojekter, der på samme vis har sluttet sig sammen og dannet en fælles bevægelse, kaldet ”Borgerbevægelsen.dk - for en demokratisk motorvejsproces”. Formålet er at opnå indflydelse i forhold til bedre procesretfærdighed og bedre og mere dækkende miljøundersøgelser i forbindelse med større anlægsarbejder.

Dette speciale fokuserer sin undersøgelse på den modstand og organisering der kan opstå i forhold til store anlægsprojekter, der kræver miljøvurdering, herunder to motorvejsprojekter, fire energiparker og en havneudvidelse. Der vil være fokus på de modstandstyper, årsager, fremmende og hæmmende faktorer og modstandsorganiseringer, der kan udspringe heraf.

Kapitel 3. Forhold af betydning for udfoldelsen af modstand

I dette kapitel undersøges modstand ud fra teoretiske perspektiver, der indkredser og beskriver årsager og udløsende faktorer samt identificerer faktorer, der kan hæmme eller fremme den – både på individniveau og i forhold til omgivelserne. Som afslutning på kapitlet undersøges kollektivets betydning for det at yde modstand. Som teoretisk afsæt anvendes Ashforth og Mael (1998) suppleret med Wiltfang & McAdam (1991). Desuden inddrages Crowley (2012), Hodson (1995) og Jost (2019). Den teoretiske belysning af betingelser for kollektiv organisering af modstand tager afsæt i Lysgaards teori om *Arbeiderkollektivet* (1985) og Rick Fantasia's (1988) *Cultures of solidarity*.

3.1 Modstandens udlødere og faktorer af betydning for udfoldelsen af modstand jf. Ashforth & Mael og Wiltfang & McAdam

Som et første teoretisk afsæt for at redegøre for modstandens udlødere og hæmmende og fremmende faktorer har jeg valgt Blake E. Ashforth og Fred A. Mael's (1998) arbejde om modstand, som beskriver faktorer, der kan tænkes at udløse og vedligeholde modstand. Som uddybning og supplement benyttes Wiltfang & McAdam's (1991) empiriske studie af 141 informanter, som yderligere udfolder og differentierer fremmende og hæmmende faktorer for modstand.

3.1.1 Hvad igangsætter eller udløser modstand?

For at beskrive hvad der igangsætter eller udløser modstand tages udgangspunkt i arbejde om modstand af Ashford og Mael (1998).

Ashforth og Mael (1998) beskriver i *The power of resistance* at magtudøvelse kan udløse modstand hos individer, der føler at deres identitet er truet. Her opfattes individer som havende multiple personlige og sociale identiteter, der er personligt værdsatte

af individet og indlejrede i en kulturel kontekst (Ashford & Mael 1998, p. 96). Modstand er ifølge forfatterne ikke et irrationelt fænomen, men er et udtryk for et ønske om at forsvare sig mod angreb på ens *selvbillede* og *værdighed* (Hodson, 1995, if. Ashforth & Mael, 1998, p. 98). Modstand tjener i dette perspektiv som et middel til selvbeskyttelse og et værn af den sociale og personlige identitet (Ashford & Mael, 1989; Ashford & Mael 1998). Modstand vækkes specifikt som opposition til noget, fx det, at den organisatoriske situation opfattes som truende eller undertrykkende og som en trussel mod individets identitet (Ashforth & Mael, 1998). Modstand opstår således ikke i et vakuum, men er situeret i tid og sted (Ashforth, Schinoff & Morgeson, 2016). Modstand kan afhænge af den type magt der udøves, herunder både indholdet i de organisatoriske beslutninger og formen, dvs. de processer, der appliceres i implementeringen, da de i sig selv kan virke truende på individet hvis de opleves at mangle fairness og legitimitet:

Research in social justice indicates that perceptions of fairness and legitimacy depend on both the content of organizational decisions and the process by which they are determined and implemented. (Ashforth & Mael, 1998, p. 94)

Det, der kæmpes imod, kan således være forsøg på kontrol udefra, og jo stærkere presset fra organisationens identitet og kultur opleves, desto stærkere kan behovet for at deklarerer det uafhængige og autonome selv blive:

It is thus *against something* that the self can emerge. (Forfatterens kursivering; Goffmann, 1961a, p. 230, if. Ashforth & Mael, 1998, p. 96)

Presset kan også have form af en indre splittelse, som stammer fra normative internaliseringer påført udefra. Et vedvarende, udefrakommende normativt pres kan underminere selvbilledet, som risikerer at blive forstyrret, fluktuerende og komme i ”krig med sig selv” (Kunda 1992, if. Ashforth & Mael, 1998, p. 93). Modstand kan derfor også være et værn mod denne indre splittelse.

Jo mere undertrykkende en organisation agerer, og jo mindre individet har at vinde ved at samarbejde eller at indordne sig, desto større vil risikoen være for, at individet definerer sig med modstand som et middel til at bevare sin værdighed (Ashforth og Mael, 1998; Hodson, 2001). Det, der ydes modstand mod, er typisk autoriteters magt, kontrol og kontrolhandlinger, herunder forvaltning af såkaldte teknostrukturer, som bemandes af fx ingeniører, økonomer og ledere (managers; Ashforth og Mael, 1998, p. 90). Kontrol har i denne henseende til formål at støtte bestemte perspektiver, som oftest er relateret til organisationens mål og produktivitet. Reaktionen, der går imod disse mål kan af organisationen, der ofte har autoriteten og definitionsretten, betegnes som modstand.

Ashforth og Mael (1998) beskriver, at der er en dynamisk relation mellem magtudøvelse og modstand som er gensidigt forstærkende; Magtudøvelsen kan trigge modstanden på forskellige måder, fx ved at de magthavende forsøger at ignorere modparten og derved gøre dennes klager ”impotente” eller ved at forsøge at fremprovokere dårlig adfærd hos modstanderen. Magtudøvelsen kan således være med til aktivt at forme og fremme modstand. Magtudøvelse kan også ske ved at kategorisere modstanderen negativt, at bruge nedgørende humor, at spille bolden tilbage eller at undertrykke modstand og tvinge den under jorden. Den mest giftige strategi er ifølge forfatterne, når der sker en underminering af modpartens stemme via intimiderende angreb på modpartens identitet (Ashforth & Mael, 1998, p. 112). På samme måde kan modstanden provokere yderligere magtanvendelse og kontrol, som trigger yderligere modstand, og iterative cyklusser af magt og modstand kan tage udtryk af en rituel dans eller finde midlertidige balancer (Ashforth & Mael, 1998, p. 133).

3.1.2 Faktorer der fremmer modstand

Dette afsnit handler om faktorer, der fremmer modstand. Der tages afsæt i Blake E. Ashforth og Fred A. Mael's *The power of resistance* (1998) og arbejde af Hodson (1995) suppleret med et casestudie af Wiltfang & McAdam (1991). Der vil i dette og det følgende afsnit om hæmmende faktorer blive foretaget en sondring mellem de faktorer, der relaterer til individet, og de faktorer, der udspringer af situation eller omgivelser, under de respektive overskrifter *individuelle* og *situationelle* faktorer.

3.1.2.1 Individuelle fremmende faktorer

Blandt de individuelle faktorer, der fremmer modstand, fremdrages i dette afsnit en række individuelle karakteristika, der kan virke fremmende på individets sandsynlighed i forhold til at reagere med modstand. Ashford & Mael (1998) identificerer via egen og andres forskning en række af disse karakteristika. Den første faktor af betydning, der nævnes, er en *bevidst afvisning* af magthavernes definition af situationen. Dette gøres med reference til Hodson's arbejde (Hodson, 1995), hvor en afvisning af den version af virkeligheden, som udlægges af magthaverne i en given situation, anføres som en helt grundliggende faktor for fremspirende modstand. Afvisningen er en afgørende faktor, da der med afvisningen af magthavernes definition dannes grobund for alternative fortolkninger og definitioner af den sociale virkelighed, og der tilføres ny mening, hvilket igen fører til nye handlemuligheder (Taylor & Walton, 1971, p. 220 if. Hodson, 1995). Denne afvisning står dog ofte ikke alene (Scott, 1985, p. 240 if. Hodson, 1995), men suppleres af et eller flere af de karakteristika, der beskrives i det følgende.

En anden faktor af betydning, der nævnes af Ashforth & Mael (1998), er *et stærkt moralsk kodeks* hos individet. Det ses blandt andet hos whistleblowere, hvilket bl.a. er undersøgt af Near og Miceli (Near & Miceli, 1987). En tredje faktor af betydning er *oplevelser af tidligere brud på tillid* og et deraf følgende øget fokus på selvbeskyttelse (Ashforth & Mael, 1998, p. 99). En fjerde faktor af betydning er ifølge Ashforth og Mael (1998) det forhold, at personen typisk har en vis *robusthed* og *en villighed til at forhandle identitet under pres*, samt en tilbøjelighed til at reagere på situationer og handlinger, der opleves som upassende, modsat en tendens til konformitet og det at underkaste sig den organisatoriske definition af selvet eller situationen. En femte faktor af betydning er et højt *engagement*, der ofte karakteriserer personer, der yder modstand (Ashforth, 1989).

Som supplement til disse individuelle karakteristika udfoldes i det følgende yderligere en række karakteristika, baseret på et kvantitativt casestudie af Wiltfang & McAdam (1991) med 141 respondenter fra en social bevægelse, hvis modstand er rettet mod dårlige forhold for flygtninge. To supplerende faktorer træder frem i dette studie. En

sjette faktor, der relaterer sig til *tidligere deltagelse* i lignende aktiviteter hvor tidligere deltagelse i lignende aktiviteter er en positiv prædikator. Rollen som ”en der gør noget” kan internaliseres, og det kan derfor blive lettere at træde ind i samme rolle ved senere lejligheder - inklusive en vis hårdførhed overfor de risici, der kan ligge i det at handle og stille sig frem (omtales også som de-sensitivering; Wiltfang & McAdam, 1991, p. 1007). Desuden er som en syvende faktor visse typer af *jobfunktioner*, der er korreleret med høj aktivitet, fx socialarbejdere, som kan integrere arbejdsområdes rutiner og kompetencer i deres aktiviteter (Wiltfang & McAdam, 1991). En ottende faktor er ifølge forfatterne *biografisk tilgængelighed*, som omfatter, hvor man er i livet, og hvilke ressourcer man har tilgængelig (Wiltfang & McAdam, 1991). Studiet undersøger både alder, nære relationer og ansættelsesforhold som fremmende eller hæmmende faktorer for den enkeltes mulighed for aktiv deltagelse, og finder, at *tid* samlet set står som den centrale ressource (Wiltfang & McAdam, 1991); Det første forhold der spiller ind i faktoren tid er personens alder. Forfatterne finder i dette studie størst aktivitet blandt unge studerende. I andre studier ses også stor aktivitet blandt selvstændige professionelle og professionelle med stor frihed i ansættelsen (McCarthy & Zald, 1973). Et andet forhold, der spiller ind i faktoren tid er personens tilknytning til arbejdsmarkedet, hvor det at være uden for arbejdsstyrken angives som en positiv faktor for engagement i konkrete handlinger.

3.1.2.2 Situationelle fremmende faktorer

Blandt de situationelle faktorer, der nævnes af Ashforth og Mael, er bl.a. *social støtte*, der angives som vigtig, både i konkret og symbolsk forstand. I konkret forstand er social støtte vigtig, da antal og deltagelse øger styrken i modstanden, hvilket også omtales som "power in numbers" (Ashforth & Mael, 1998, p. 114). Samarbejde og fælles forståelse styrker også modstandens legitimitet, herunder det at kunne artikulere og dele sine oplevelser og rationaliseringer, som ”for et individ, der agerer alene, kan være mere svære at acceptere” (Ashforth & Mael, 1998, p. 104). Generelt hjælper dannelsen af en gruppe til at legitimere og normalisere modstand og modstandshandlinger for den enkelte. *Socialisering* angives også som en anden vigtig parameter: En gradvis socialisering og kulturdannelse kan opstå og understøtte individets bevægelse fra et mindre risikabelt og omkostningsfuldt engagement til mere intense typer af engage-

ment, herunder det at gå fra spredt modstand til at gå ind i en decideret modstandskultur (Wiltfang & McAdam, 1991). Desuden kan modstandshandlinger understøttes af ritualer og symboler, som er med til at skabe sammenhængskraft samt evt. af en fælles, legitimerende *ideologi*, som modsvarer de politiske magthaveres ønsker og politiske ideologier.

3.1.3 Faktorer der hæmmer modstand

Dette afsnit handler om faktorer, der hæmmer modstand. Der sondres igen mellem faktorer relateret til individet og situationelle faktorer. Afsæt tages i arbejder af Ashforth & Mael (1998); Wiltfang & McAdam, (1991), Crowley (2012), Hodson (1995). Desuden inddrages Jost (2019) teori om *systemretfærdiggørelse*.

3.1.3.1 Individuelle faktorer

Blandt individuelle faktorer, der kan hæmme modstand, kan en første faktor være *følelser af magtesløshed, uundgåelighed* og en *oplevelse af mangel på andre udveje* (Jost, 2019). En anden faktor kan være *systembevarende overbevisninger og ideologier*, der er internaliseret via socialisering (Jost, 2019). En tredje faktor kan if. Jost (2019) være en tendens til *systembeskyttelse* eller *systemretfærdiggørelse*, som kan være en defensiv efterrationalisering, der fungerer som en ”coping”strategi (Jost, 2019, p. 277) eller et dulmende middel, så individet undgår at se barske og ubehagelige realiteter i øjnene og derved beskytter systemet. En tredje faktor kan være *frygt* for repressalier eller intimidering (Ashforth & Mael, 1998; Wiltfang & McAdam, 1991). En fjerde faktor, der kan hæmme modstand, er *de nære relationer*. Ægteskab og/eller børn blev dog ikke fundet som en begrænsende faktor i sig selv, men familielivet kan betyde, at der kan allokeres mindre tid til sagen (Wiltfang & McAdam, 1991). En femte faktor kan være *interessekonflikter*, fx at der er egeninteresser eller loyalitetskonflikter, fx i forhold til ens ansættelsesforhold, eller ved at modstanden bliver en direkte trussel mod ens ansættelse (Ashforth & Mael, 1998; Wiltfang & McAdam, 1991).

3.1.3.2 Situationelle faktorer

En vigtig situationel faktor, der hæmmer modstand, kan ifølge Ashforth og Mael, være *normativ kontrol*, som beskrives en ydre kontrol og tilretning af individets mening,

tanker og oplevelser (Ashforth & Mael, 1998, p. 92). Hodson (1995) peger på at der kan være en sammenhæng mellem de organisatoriske magtforhold og modstandens udtryk, herunder en relation til udøvelsen af direkte og indirekte kontrolformer. Ved direkte kontrol handler modstand typisk om at beskytte sig mod abuse (misbrug). Modsat dette kan en mere indirekte og normativ kontrol skabe en forventning om en ret til at forhandle sine vilkår rationelt, retfærdigt og effektivt, fordi systemet lægger op til det (Jackall 1978, if. Hodson, 1995). Denne forventning kan dog, som anført af Ashforth, også siges at hæmme modstand (Ashforth, 1989), i en potentiel sammen-smeltning af organisationens normer og selv under det normative pres (Ashforth & Mael, 1998, p. 93). Desuden angives normative bånd at kunne hæmme individer, der ikke reagerer med modstand tidligt i et forløb, blandt andet fordi der kan opstå en identitet som én, der ikke gør modstand (en ”nonresister”; Ashforth, 1989). En fjerde faktor er, at *vedvarende magtudøvelse*, kan også føre til vedvarende modstand, hvor iterationer af organisatoriske forsøg på kontrol og modstandshandlinger sker i en kamp om kontrollen (Ashforth & Mael, 1998), hvilket kan virke udtrættende (omtales af Scott som *activist burnout*; Scott, 2021).

Betydningen af organisatoriske kontrolmetoder beskrives indgående af Crowley (2012) via et stort metastudie af 154 casestudier af organisationer. For gruppen af professionelle ansatte fandt Crowley, at der oftest blev anvendt persuasiv kontrol (indirekte kontrol) og for gruppen af manuelle arbejdere hyppigere coercive kontrol (direkte kontrol) i organisationer. Crowley (2012) peger på, at der i praksis ofte er multiple kontrolmekanismer i spil på samme tid, og at de kan danne et net af begrænsninger (”a web of constraints”; 2012, p. 1397). Dette net angives netop at være den undertrykkelse, som kan forhindre, at fx arbejdere finder sammen i modstand.

3.2 Kollektivet som faktor af betydning for udfoldelsen af modstand jf. Lysgaard og Fantasia

I dette afsnit præsenteres teori om kollektivets opståen, udvikling og funktion som system. Kollektivet tjener til at øge magt og beskytte den enkeltes *interesser*, hvorfor forskning i netop arbejderkollektivet kan anvendes som teoretisk afsæt for belysningen

af centrale faktorer af betydning for dannelse af modstandsgrupper. Ud fra Sverre Lysgaards (1985) *Arbejderkollektivet* beskrives de mulige udløsende faktorer og forhånds-betingelser for kollektivets opståen. Afslutningsvis belyses forhold som handling og solidaritet i forhold til kollektiv modstand med afsæt i Rick Fantasia's (1988) *Cultures of solidarity*.

3.2.1 Lysgaard: Arbejderkollektivet som modstands- og selvbeskyttelse-system

Den norske sociolog Sverre Lysgaard formulerer i *Arbejderkollektivet* (1985) en model, der indkredser centrale faktorer af betydning for uformelle modstandsfællesskabs opståen. Ifølge Lysgaard findes der tre konkurrerende systemer i organisationer: Det teknisk-økonomiske system, arbejderkollektivet og det menneskelige system (Lysgaard, 1985, p. 71). Disse systemer har forskellige mål og interesser. Afsættet for modellen er en forudsigelse om, at det uformelle kollektiv vil kunne opstå spontant i en hvilken som helst organisation under bestemte forhold, uanset om personerne kender hinanden på forhånd eller har specifikke visioner for organisationen. Denne forudsigelse bunder i, at det teknisk/økonomiske system i sig selv fremprovokerer en selvorganiseringsproces, som fører til modstanden som en spontan selvbeskyttelsesmekanisme, hvor underordnede finder sammen og danner gensidige, støttede bånd. Kollektivets udvikling beskrives af Lysgaard som et iboende og intelligent potentiale, der opstår når mennesker rammes af de samme ydre betingelser og finder sammen om at yde modstand. Lysgaard beskriver i generisk form hvordan et modstandskollektiv opstår som en modværgeforanstaltning ud af en spænding mellem individ og det teknisk-økonomiske system, særligt når individet oplever ikke at have nogen indflydelse (Lysgaard, 1985).

3.2.1.1 Hvordan dannes kollektivet?

Som en nødvendighed og forhånds-betingelse for kollektivets dannelse er det if. Lysgaard nødvendigt at der foreligger det, han kalder en problembetingelse. Denne defineres som en spændingstilstand mellem individet og det teknisk-økonomiske system. Problembetingelsen kan være det, at individet ikke kan undslå sig det teknisk-økonomiske system eller sige fra i forhold til det; særligt det at opleve ikke at have nogen

indflydelse, og det, at der ikke er rum til at undslå sig eller sige nej ift. systemet, er centrale elementer for kollektivets opståen. Det næste skridt i processen er, at individet gennemgår en problemfortolkningsproces, det vil sige en tolkning af den oplevede problemsituation. Denne proces sker i det enkelte individ, men udspiller sig også i samspil og udveksling med andre ligestillede. Problemfortolkningen kan ses som en gryende erkendelse eller bevidsthed om situationens realiteter, herunder at der kan være interesseforskelle mellem individ og organisation, hvilket rejser spørgsmålet: ”Hvad der er på spil?” (Lysgaard, 1985). Fortolkningsprocessen leder frem til et ændret syn på organisationen idet organisationen som et resultat af processen vil opfattes som en modpart. Denne erkendelse er ikke nødvendigvis fuldt ud bevidst og eller rationel, da personen ikke nødvendigvis har et sociologisk eller politisk fundament at bygge sin bevidsthed på (Lysgaard, 1985, p. 146).

Kollektivets dannelse kan if. Lysgaard (1985) være en spontant organiserende proces, hvor systemunderlagte individer finder sammen i kraft af nærhed og indbyrdes kendskab, og via en udveksling træder ud af isolation i forhold til deres oplevelse af problemsituationen. Det kræver dog, at man er det samme sted (kaldet nærhedsbetingelsen), og at man kan relatere sig til hinanden (kaldet lighedsbetingelsen). De to faktorer danner sammen et grundlag for den fremtidige interaktion (samhandling; Lysgaard, 1985) og for identificering (samfølelse; Lysgaard, 1985). Samhandling og samfølelse beskrives som to typer af mellemmenneskelige bånd, som gør det muligt for personer at knytte sig ligeværdigt og gensidigt til hinanden. Samhandlingerne kræver if. Lysgaard en løbende kommunikativ udveksling og interaktion, og kan skabe et kraftigt bånd af samhørighed og en vi-følelse. Samfølelsen kræver en geografisk nærhed, som gør det muligt for individerne at mødes og finde fællestræk og udveksle holdninger. Her farves man af hinanden, udvikler fælles tolkninger af situationen og får oplevelse af at være lig hinanden. Via denne proces kan individer "svejses" sammen i en kraftfuld følelse af at være ens (det "samme"; Lysgaard 1985, p. 147) og at være forpligtet af fælles værdier og normer, inklusive det at passe på hinanden.

3.2.1.2 Hvordan udvikles kollektivet?

Kollektivet opstår og udvikles på baggrund af oplevet pres og trussel, hvor systemet tilrettelægger betingelserne og dagsordenen for problemet, men kollektivet er ikke

uden magt og påvirker også systemet i en vekselvirkning. Der er if. Lysgaard tale om en dynamisk kamp om kontrol: Når kollektivet forsøger at opnå kontrol og mødes af modkontrol fra det teknisk/økonomiske system, kan det yderligere styrke og opretholde kollektivet. Ifølge Lysgaard opstår kollektivet således som en forskansning mod de vilkår, som det teknisk-økonomiske system opstiller, og som danner ramme og betingelser for de underordnede situation (Lysgaard 1985, p. 147).

3.2.1.3 Hvordan forhandler kollektivet med systemet

Forhandling om magtbalancen mellem systemerne er mulig, hvilket fra kollektivets side især kan ske via repressalier eller udeladelser, fx strejke. I selve forhandlingen må de definitioner og fortolkninger, der kommer fra kollektivet, ikke være ”for skæve”, og de kræver dækning, da de skal tolkes ind i det teknisk-økonomiske system (Lysgaard, 1985, p. 166). Organiseringsgraden for kollektivet fremhæves som en relevant faktor af betydning for forhandlingen med systemet, da de uorganiserede og dermed ”kollektivsvage” individer står dårligst og mest alene i eventuelle forhandlinger (Lysgaard, 1985, p. 160), og da det for det teknisk-økonomiske system kan være mere fordelagtigt at lave individuelle forhandlinger end kollektive. På den anden side kan det, at være repræsenteret af andre via kollektivet også medføre forskellige risici, fx at de, der skal repræsentere kollektivet, kan blive ”købt” eller overtalt af modparten. Der kan også ske en infiltration i kollektivet fra modpartens side med henblik på at øge tilslutningen til systemets agenda (Lysgaard, 1985).

3.2.2 Fantasia: Cultures of Solidarity

En anden mulig kilde til teoretisering af modstand og modstandens betingelser og dynamikker er Rick Fantasias (1988) værk *Cultures of solidarity*. Fantasia bruger empiri fra tre store casestudier til at begrebsliggøre fænomenet solidaritetskultur, som et sæt af praksisser, der udspringer af sociale konflikter: ”... a wider range of cultural practices generated in social struggle” (Fantasia, 1988, p. 17). Her beskrives gruppesammenhold og solidaritet som vigtige reaktioner på uretfærdig behandling og oplevet samfundsmæssig fjendtlighed. På den anden side er fravær af modstand også en mulig reaktion; Forskellen ligger ifølge Fantasia i modstandsgruppens bevidsthed og tradition for solidaritet. Det at indgå i en solidaritetskultur handler om viljen til i fællesskab

at indtage et oppositionelt standpunkt, der udfordrer og bryder med en herskende kultur, ikke som et reaktivt standpunkt, men som et alternativ til de fremherskende kulturelle narrativer. Fællesskabet kan ifølge Fantasia mobilisere modstand, fremme alternative narrativer og praksisser og herved initiere social forandring.

Fantasia beskriver det kollektive felt som dynamisk, for så vidt at pludselige eksplosioner af kollektiv bevidsthed kan opstå (collective explosions of consciousness; Fantasia, 1988, p. 7), hvor individer pludseligt handler modsat egne tidligere udsagn i sociologiske surveys - fx at de ikke vil strejke, men alligevel gør det. Et eksempel er ifølge Fantasia sociologen John Goldthorpes medarbejdersurvey i bilfabrikken Vauxhall, der indikerede en udbredt middelklassetilfredshed hos de ansatte i 1960'erne, men da bilfabrikkens tal for profit pr arbejder blev cirkuleret, eksploderede modstanden.

Det er særligt den aktive deltagelse i modstandshandlinger (fx strejker), der if. Fantasia fungerer som en konstituerende faktor for bevidstheden om den sociale konflikt, for forening af individer og for dannelsen af fællesskabet. Fantasia beskriver via cases hvordan bureaukratiske systemer kanalisere konflikter og kan begrænse mulighed for solidaritet, samtidig med, at individer marginaliseres og fremmedgøres. Det at mødes med andre ligestillede og træde ud af isolation beskrives som "den største revolutionære handling" (Marx if. Fantasia, 1988, p. 10) og kan if. Fantasia føre til en uafhængig selvorganisering (jf. Lysgaard, 1985).

3.3 Opsamling

Modstand udspringer af uenighed og kan være en oplevelse af en trussel mod identitet (Ashforth & Mael, 1998), værdighed (Hodson, 1995; 2001) og interesser (Lysgaard, 1985). Modstand er ofte en reaktion på ydre kontrol, hvor den part, der yder kontrollen, opleves som invasiv, truende og dominerende af den anden part (Ashforth & Mael, 1998). Modstand kan komme aktivt eller passivt til udtryk via handlinger eller undgåelse/udeladelser, og den kan tale ind i det dominerende system eller være oppositionel. Den kan desuden være begrænset til egne interesser eller relatere sig til bredere offentlige interesser (Ashforth & Mael, 1998, Lysgaard 1985).

En række individuelle faktorer kan virke fremmende for modstand. En villighed og evne (Ashforth & Mael, 1998, p. 114f) til at afvise den organisatoriske eller officielle definition af virkeligheden og forhandle identitet under pres ses som en afgørende faktor. Desuden er et højt moralsk kodeks, tidligere oplevelser og personlig robusthed samt en villighed til at reagere på noget, der opleves som upassende ligeledes fremmende faktorer. Ligeledes er et højt engagement en fremmende faktor (Ashforth, 1989; Ashforth & Mael, 1998, Hodson 1995) ligesom også tidligere deltagelse i modstandshandlinger er en fremmende faktor. Alder, jobtype og indhold og arbejdsmarkedstilknøytning samt nære relationer har indflydelse, tilsyneladende i det omfang, at disse faktorer være forankret i en overordnet faktor; tid (McCarthy & Zald, 1973; Wiltfang & McAdam, 1991). Desuden kan jobtype og kompetencer fra arbejdslivet spille ind (Wiltfang & McAdam, 1991).

Faktorer i omgivelserne, der kan fremme og understøtte modstand, ser i høj grad ud at relatere sig til faktoren social støtte (Ashforth & Mael, 1998), som dels øger styrken i modstanden via antal, men også understøtter modstandens legitimitet. Desuden bidrager en fælles forståelse og artikulering af problemet også understøttende, fx i forhold oplevelser eller erkendelser, der kan være svære at acceptere. En gradvis socialisering ind i modstandshandlinger er også en vigtig social proces, som kan give individet mod på mere risikable og omkostningsfulde modstandshandlinger. Ydermere kan en samlende ideologi virke understøttende (Wiltfang & McAdam, 1991).

En række individuelle faktorer kan virke hæmmende for modstand, herunder især følelsen af afmagt og en oplevelse af manglende udveje (Jost, 2019). En faktor der kan tænkes at forstærke afmagt kan være vedvarende magtudøvelse, som evt. kan føre til burn-out, som resultat af vedvarende modstandsaktivitet (Scott, 2021). En anden hæmmende faktor kan være anlæggelse af et systembeskyttende eller systemretfærdiggørende standpunkt, som ifølge Jost (2019) kan tjene som en selvbeskyttende ”coping”strategi, så barske realiteter helt undgås. Dette kan understøttes af systembevarende ideologier, der er internaliseret via socialisering (Jost, 2019). Endnu en mulig faktor, der kan virke hæmmende på modstand er også frygten for repressalier eller intimidering, som især kan forekomme ved direkte magtudøvelse (Ashforth & Mael, 1998; Wiltfang & McAdam, 1991).

Af situationelle faktorer kan interessekonflikter i forhold til at udvise modstand virke hæmmende, fx hvis modstanden kan gå ud over ens ansættelse eller andre vigtige livsforhold. Normative bånd fra omgivelserne kan også virke hæmmende og kontrollerende i forhold til det at yde modstand, fx det at falde ind i rollen som en non-resister (Ashforth, 1989; Ashforth & Mael, 1998). En vigtig situationel faktor er også organisationens kontrolmetoder, som af mange af teoretikerne angives at have indflydelse på modstand (Ashforth & Mael, 1998; Hodson, 1995; Lysgaard 1985; Fantasia, 1988). Direkte kontrol og dominans i personlig interaktion kan skabe et repressivt eller frygt-somt miljø og virke hæmmende på modstand via underkastelse. Modsat dette kan der i bureaukratiske systemer findes en mere indirekte og skjult kontrol, som ligger indlejret i deltagelsesprocesser, systemer og procedurer (Hodson, 1995, p. 94). Det kan på samme tid skabe en snæver og kontrollerende deltagelsesarena eller skabe en forventning om fair vilkår og rettigheder ift. at påvirke processerne, der frembringer en systemloyalitet, som hæmmer modstand (Hodson, 2001). Kontrol kan også samlet virke via multiple mekanismer, der som et net begrænser den magtunderlagtes frihed og mulighed for reel deltagelse (Crowley, 2012).

Et modstandskollektiv kan if. Lysgaard (1985) opstå spontant på baggrund af det problem eller den trussel, der rejses af systemet, samt den kontakt og identifikation, der sker mellem de systemunderlagte. Kollektivet fungerer som en beskyttelse af menneskelige behov og interesser mod det teknisk-økonomiske systems rationalitet (Lysgaard, 1985). Når dette systems logik konfronteres af de systemunderlagte, kan oplevelsen "svejses" individerne sammen via stærke, uformelle bånd og en stærk gruppeidentitet kan udvikles. Interne spændinger kan erstattes med solidaritet og fælles front mod magtudøveren. Kollektivet kan fungere som en buffer og gøre det muligt at være deltager i et dominerende system og samtidig beskytte sin værdighed og autonomi (Lysgaard, 1985).

Fantasia (1988) beskriver ligeledes, hvordan tilsvarende, oppositionelle modkulturer kan opstå spontant som et værn mod bureaukratiske systemer, der truer med at isolere og ekskludere individer. En første faktor er, at det er handleperspektivet i modstanden, der former bevidstheden om den sociale konflikt og giver grobund for fællesskab. Som

en anden vigtig faktor for modstandens succes peger Fantasia (1988) på gruppens bevidsthed og tradition for solidaritet. Endelig beskrives det hvordan solidaritetskulturer kan øge magt og indflydelse for de marginaliserede.

Sammenfattende er den magt, en modstandsgruppe kan udøve, afhængig af medlemmernes kontakt (Lysgaard, 1985), vilje og evne til at investere i den fælles interesse (Ashforth & Mael, 1998; Fantasia, 1988) og til solidaritet (Fantasia, 1988). Jo mere målrettet og organiseret modstand er, desto sværere er den at ignorere. Kollektiv uformel organisering og solidaritet beskrives som et potentiale for at opnå magt og indflydelse og anføres som en nøglekomponent i det at påvirke og udvikle mere inkluderende og retfærdige samfund (Ashforth & Mael, 1998; Fantasia 1988; Lysgaard 1985).

Kapitel 4. Videnskabsteori og metode

I dette kapitel vil jeg præsentere projektets videnskabsteoretiske afsæt og metode. Først beskrives dataindsamlingsmetoden som består af semistrukturerede interviews. Dernæst gennemgås overvejelser vedrørende valg og rekruttering af respondenter, hvorefter specialets analysemetode - kvalitativ indholdsanalyse - beskrives. Kapitlet afrundes med en redegørelse for de etiske overvejelser, der er foretaget i forbindelse med design og gennemførelse af specialets empiriske aktiviteter.

4.1 Projektets videnskabsteoretiske afsæt

I dette afsnit redegør jeg for Habermas tre erkendelsesinteresser. Herpå vil jeg fokusere på den emancipatoriske erkendelsesinteresse, som er den interesse, der forfølges i indeværende speciale.

Jürgen Habermas' (1971) teori om erkendelsesinteresser giver en differentieret beskrivelse af videnskabelige processer og videnskabelig viden med afsæt i menneskets fundamentale interesser. Ifølge Habermas formes erkendelse af underliggende interesser, som bestemmer, hvordan vi forstår og forholder os til verden. Han identificerer tre grundlæggende erkendelsesinteresser, der kan anses som komplementære snarere end konkurrerende: Den tekniske, den praktiske og den emancipatoriske (Langergaard & Sørensen, 2015). Disse interesser svarer til tre forskellige former for viden og praksis, som kan være relevant for valg af metode og tilgang til psykologisk forskning og praksis. *Den tekniske erkendelsesinteresse* relaterer sig til kontrol og forudsigelse, der bygger på observation, eksperiment og kvantificering. I psykologien manifesterer denne erkendelsesinteresse sig især i eksperimentel psykologi, kognitiv psykologi og behaviorisme, hvor der tilstræbes objektiv viden, der kan anvendes til at forudsige og kontrollere adfærd. *Den praktiske erkendelsesinteresse* interesserer sig for forståelse og mening, og er orienteret mod intersubjektiv forståelse. I modsætning til den tekniske interesse, som søger forklaringer, søger den praktiske interesse at forstå menneskelige handlinger og ytringer ud fra deres betydning i en given social og kulturel kontekst, fx via fænomenologi og eksistensfilosofi. I psykologien finder denne interesse udtryk i klinisk psykologi, psykoanalyse, narrativ psykologi og kvalitativ forskning (Langergaard & Sørensen, 2015). Denne erkendelsesinteresse anerkender kompleksitet og

subjektivitet, men begge har været kritiseret af Habermas (1971a, p. 309, if. Langergaard & Sørensen, 2015, p. 272) for ikke i tilstrækkelig grad at problematisere magt og ideologi, idet frigørelse fra tvang kun er mulig, når individet opnår indblik i og kan gennemskue magt, og selvstændigt kan træffe sine valg. Den tvang individet kan være underlagt, kan fx stamme fra en sammenfletning mellem forskning, teknik, produktion og forvaltning (Langergaard & Sørensen, 2015, p. 272). Forståelse i sig selv er ikke nødvendigvis frigørende, men kan være med til at reproducere undertrykkende normer, hvis ikke en kritisk dimension inddrages.

Den emancipatoriske tilgang findes fx indenfor samfundsvidenskabelig forskning og filosofi (Langergaard & Sørensen, 2015). Den sigter mod en kritisk refleksion og bevidstgørelse, som skal føre til en frigørelse fra de undertrykkende forhold, herunder frigørelse fra den tvang og de fordrejninger de foregående tilgange ikke forholder sig til. Den emancipatoriske erkendelsesinteresse bygger på en refleksiv metode, hvor forskeren er opmærksom på sin position, sine værdier og den kontekst, hvori viden produceres. Dette har implikationer for forskningsetik, metodevalg og videnskabens rolle i samfundet. Den psykologiske forskning, der følger denne interesse, kan fx omhandle, hvordan sociale uligheder, institutionelle praksisser eller kulturelle normer former menneskers subjektive oplevelse, og hvordan strukturer kan udfordres og forandres (Langergaard & Sørensen, 2015). Det er en erkendelsesinteresse, der ikke blot søger at vide og forstå, men at forandre og at sætte mennesket i stand til at handle frit ved at erkende og overskride de begrænsninger, som magt, ideologi og forvreden kommunikation kan lægge på dets handlen.

4.2 Dataindsamlingsmetode: Det semistrukturerede interview

I dette speciale har jeg valgt interview som datagenererings- og indsamlingsmetode. Interview giver adgang til menneskers oplevelser af noget samt deres synspunkter og meningstilskrivelse til det oplevede (Tanggaard, 2024). Formålet med det semistrukturerede interview er at indsamle dybdegående viden om interviewpersonens oplevelser, tanker og følelser (Tanggaard & Brinkmann, 2020). Jeg ønsker med dette speciale en dybere indsigt i, hvad der aktiverer og vedligeholder modstand, herunder interview-

personernes subjektive oplevelse af de individuelle og situationelle faktorer, der opleves som karakteristiske. Desuden søger specialet en kvalitativ forståelse for disse individers udvikling i retning af at yde modstand samt indblik i den sociale praksis, hvori modstanden opstår og udvikles. Målet er at få indsigt i komplekse emner og forstå, hvordan individer skaber mening når de udøver modstand. Et studie kan enten designes som enkeltpersoninterview eller som fokusgruppeinterview. Praktiske omstændigheder har gjort, at interviews med enkeltpersoner har fået forrang frem for fokusgruppeinterviews.

Jeg har til min undersøgelse valgt at bruge det semistrukturerede interview, hvor en vekslen mellem strukturerede og åbne spørgsmål supplerer hinanden. Denne metode er den hyppigst anvendte interviewmetode i forskning (Tanggaard & Brinkmann, 2020). Alternativer til denne fremgangsmåde er fx det strukturerede interview, hvor interviewer følger en fast spørgeguide. Denne form er nyttig, når man ønsker at indsamle specifik information. Endeligt findes også det løst strukturerede interview, hvor der er tale om meget åbne og fleksible spørgsmål, og hvor interviewpersonen i højere grad styrer samtalen. Der er i det semistrukturerede interview plads til en løbende interaktion mellem forskerens spørgsmål og interviewpersonens svar, da man her har mulighed for at følge op på interessante emner opstået under samtalen (Tanggaard & Brinkmann, 2020). Jeg har derfor anset denne metode som den mest anvendelige i forhold til specialets formål.

4.2.1 Interviewguide

Interviewguiden (Bilag 1) er udformet på baggrund af mit teoretiske afsæt. Interviewguidens hensigt er at sikre en overordnet struktur på interviewet. Som indledning er valgt åbne og løse spørgsmål hvor interviewpersonen får mulighed for at formulere sig om deres case og egen rolle. Herpå er interviewet gået over i en mere refleksiv del, som omhandler egne individuelle og de omgivende situationelle faktorer for modstand. Ambitionen er, at informanterne undervejs reflekterer over deres egen rolle og vej, og at vi i interviewsituationen frembringer ny kvalitativ viden og forståelse for, hvad der karakteriserer modstand. Interview er rammesat til mellem 1 - 1 ½ time og afsluttes, når emnerne opleves som dækkede og tilstrækkeligt udtømte.

Interviewspørgsmålene er konstrueret ud fra mit tidligere beskrevne teoretiske afsæt. Med de indledende spørgsmål ønsker jeg at lade interviewpersonen give sin egen fortælling som indføring i casen og egen rolle i modstandshandlingerne, fx *"Hvad startede sagen?"*. Til gennemførelse af interviewet har jeg udarbejdet en interviewguide med tilhørende interviewspørgsmål. Her zoomes som det næste ind på udløsende faktorer for- og årsager til modstand i etape to, fx *"Hvad fik dig i gang?"*. I etape tre afsøges forskellige individuelle og situationelle faktorer, der understøtter modstand, fx *"Er der noget særligt ved dig, som gør at du yder modstand?"* og *"Er der noget i dine omgivelser, som er særlig hjælpsomt?"*. I etape fire afsøges tilsvarende de individuelle og situationelle faktorer, der hæmmer modstand. I etape fem stilles der skarpt på betydningen af fællesskabet og dets konstituering, fx *"Hvordan bliver man en gruppe?"*.

Det teoretiske afsæt giver mulige bud på de faktorer ved personer og situationer, der kan tænkes at fremme eller hæmme modstand. Det er min ambition at undersøge og evt. at bidrage med flere nuancer til den eksisterende teori, fx med nye facetter eller nuancer af de forhold der udløser eller virker hhv. hæmmende og fremmende på modstand.

4.2.2 Interviewsetting

Gennemførelse af interview skal foregå i en tryk atmosfære, hvor interviewpersonen føler sig tilpas tryk ved at dele deres erfaringer og få dem optaget og formidlet (Tangaard & Brinkmann, 2020). Jeg har derfor valgt at gennemføre interviews på lokationer, som vil give mest mulig tryk for respondenterne. Konkret endte det med en blanding af interviews foretaget i respondentens eget hjem (6 stk.) og interview foretaget som onlineinterview (2 stk.) efter interviewpersonens ønske. Varigheden af interviews var ½ til 2 timer.

4.3 Valg af respondenter

Kriteriet for valg af respondenter har været, at de skulle være personer, som har været eller aktuelt er involveret i formelt eller uformelt organiseret modstand i forhold til en række forskellige cases omhandlende infrastruktur. De pågældende cases blev:

1. Et motorvejsprojekt. Statslig infrastruktur
2. Et motorvejsprojekt. Statslig infrastruktur
3. En udbygning af en havn. Kommunal infrastruktur
4. Etablering af energipark. Kommunal, under statslig energilovgivning
5. Etablering af energipark. Kommunal, under statslig energilovgivning
6. Etablering af biogas/solcelleprojekt. Kommunal, under statslig energilovgivning
7. Etablering af energipark. Kommunal, under statslig energilovgivning

I de tre første cases har borgere dannet organiserede modstandsgrupper under foreningsloven med bestyrelser, vedtægter, betalende medlemmer og klageret. De sidste fire er uformelt organiserede. De pågældende cases blev bl.a. udvalgt på baggrund af kriterier som projekternes størrelse og betydning. Alle projekterne er af en størrelse, der har en væsentlig indflydelse på miljøet og kræver miljøvurdering (VVM; Væsentlige virkninger på Miljøet), herunder natur og dyreliv, klima og CO2 (belastninger og gevinster) og menneskers livsgrundlag og rekreative liv. Desuden er der lagt vægt på forskellighed i typen af statslige og kommunale projekter, herunder to motorvejsprojekter, en havneudvidelse og fire energiparker. Med hensyn til lokation har jeg søgt en bred geografi samtidig med en balancering ift. tidsforbrug ved transport. Seks projekter er beliggende i Midt- og Nordjylland og et på Sjælland. Et inklusionskriterie har været, at projektet planlægges i det åbne land. Eksklusionskriterier har været alle typer af projekter, der ikke kræver miljøvurdering og ikke er relateret til infrastruktur, fx bolig og erhvervsbyggeri, samt byggeri i byzone.

Der er også sket en selektion i forhold til graden af informanternes engagement, hvor borgergrupper og individer, der tydeligt har markeret sig i den offentlige debat, enten med stort antal medlemmer, grupper på sociale medier og/eller synlige forpersoner, er tilvalgt. Udvælgelsen af de enkelte interviewpersoner er sket via facebookgrupper, og der er herpå taget kontakt via sociale medier eller telefonisk. Informanter er rekrutteret indtil der opstod en genkendelighed og mætning i data (Zhang & Wildemuth, 2009), det vil sige hvor ny data ikke længere giver nye indsigter da de vigtigste pointer er dækket af tidligere informanter.

Inklusionskriterier for deltagelse er, at personen sammen med andre har organiseret sig formelt eller uformelt i modstand til sagen. Desuden at personen har optrådt som formel eller uformel forperson eller har udvist tydelig aktivitet i form af modstandshandlinger. Der er ikke etableret en referencegruppe, da undersøgelsen sigter mod en dybere indsigt i modstandens psykologi og ikke er et komparativt studie.

Informanterne er fem kvinder og tre mænd, i alt otte personer i alderen fra knap 50 år til begyndelsen af 70'erne. To informanter var tilknyttet samme sag og modstandsgruppe. Tre informanter var i arbejde, en var midlertidigt uden for arbejdsmarkedet og fire var gået på pension. Af de otte informanter har to mellemlange videregående uddannelser og seks lange videregående uddannelser. To af informanterne har tidligere været involveret i ikke-organiserede modstandshandlinger, mens de øvrige seks har arbejdet for en eller flere sager gennem politiske partier eller frivilligorganisationer.

4.4 Kvalitativ indholdsanalyse

Til databehandling anvendes metoden kvalitativ indholdsanalyse til at belyse faktorer i modstand. Den kvalitative indholdsanalyse er en hyppigt anvendt kvalitativ forsknings- og analysestrategi, som ikke er koblet til en bestemt videnskabsteoretisk retning. Den består i at identificere kvalitative indholdstræk i et givet empirisk materiale og kendes fra antropologi, sociologi og psykologi if. Zhang og Wildemuth (2009). Den kvalitative analyse kan gennemføres af tale eller tekst, her transskriberet tale, og formålet er at sikre struktur, en kvalitativ datareduktion og at forsøge at skabe mening i forhold til kernebetydninger og mønstre, som enten kan være manifest eller latent i materialet. Målet er at forstå en social virkelighed ud fra beskrivelser af individer i forhold til deres oplevelse af den sociale verden. Disse udtryk giver en bedre forståelse af informanternes oplevede virkelighed, ikke kun kvantitativt men også i forhold til den mening, den oplevede virkelighed tilskrives, og ikke mindst hvilke årsagssammenhænge der drages (Zhang & Wildemuth, 2009).

Metoden er en subjektiv fortolkning baseret på videnskabelig og systematisk klassifikation, kodning og identifikation af disse temaer og mønstre. Vigtige parametre er, at repræsentere informanternes direkte beretninger i form af rige og fyldige citater, som

giver en tilpas dybde for forsker og læser samt at tilstræbe en god balance mellem beskrivelse og fortolkning (Zhang & Wildemuth, 2009).

Fremgangsmåden følger otte trin (Zhang & Wildemuth, 2009) og formålet er at identificere centrale faktorer for modstand. Det første trin er at transskribere optagede lyd-filer til tekst. I andet trin kodes temaer, enten i form af tekststykker eller sætninger eller ord, som er relevante for forskningsspørgsmålet. Som et tredje trin udvikles et kodningsskema med kategorier - dette sker på baggrund af teori i det tilfælde, at der er tilgængelig teori på forskningsområdet og ellers kan kategorierne udvikles induktivt fra datasættet. I dette tilfælde bruges tilgængelig teori om modstand som afsæt for at få præcise og meningsfulde kategorier som afsæt for kodningen. Herefter testes kategorierne på teksten i et fjerde trin. I femte trin kodes hele teksten. Der bevares et fokus på de oprindelige kategorier, da der på dette stadie er risiko for tab af overblik og meningsforskydninger (drifting; Schilling 2006 if. Zhang & Wildemuth, 2009). Trin seks er en undersøgelse af kodningens konsistens samt en eventuel gennemgang for nye koder. Trin syv bidrager med meningstilskrivelse til koder og temaer. Først på dette trin kan der drages slutninger om fund og sammenhænge og udkrystalliseres mulige erkendelser, som et led i en rekonstruktion af den mening, der er udsprunget af data. I trin otte afrapporteres metode og fund i den skriftlige fremstilling.

Ifølge Hsieh og Shannon (2005) kan man skelne mellem tre fremgangsmåder i forhold til indholdsanalyse, herunder en konventionel, en målrettet (directed) og en summativ tilgang. Formålet med disse analyser er alle at frembringe viden om og forståelse for det undersøgte fænomen (Hsieh & Shannon, 2005). Den vigtigste forskel mellem metoderne ligger i formuleringen af koder/temaer; Hvor den konventionelle metode frembringer koderne/temaer under analysearbejdet, har den målrettede indholdsanalyse et teoretisk afsæt i en række initiale, retningsgivende koder/temaer allerede inden analysen begynder. I den tredje tilgang, den summative, analyseres kun fragmenter af tekst, fx bestemte ord i relation til en større kontekst (Hsieh & Shannon, 2005). Jeg har i dette speciale valgt den målrettede tilgang, hvor jeg bruger mit teoretiske afsæt til at generere koder. Der er således tale om delvist målrettet valg af datamateriale ud fra de

teoriinformerede kategorier, med henblik på at informere forskningsspørgsmålet, samtidig med at der kan bevares en åbenhed for emergerende temaer eller eventuelt justering eller uddybning af de eksisterende kategorier eller koder.

4.4.1 Operationalisering af analysestrategi

I dette afsnit operationaliseres de initiale koder/temaer via det teoretiske afsæt, som blev gennemgået i kapitel 3. Den enkelte kode/det enkelte tema indeholder et overordnet tema, to eller flere underordnede temaer og en argumentation for valg af netop denne kode og underkoder baseret på teoridelen.

De transskriberede datasæt vil blive kodet i forhold til de overordnede og underordnede kategorier, samtidig med at der bevares en åbenhed for emergerende temaer under de enkelte kategorier eller under kategorien ”andet”. Herved kan den eksisterende teori eventuelt nuanceres og uddybes, og der kan suppleres med eventuelle nye, underordnede kategorier.

Nr.	Overordnet kategori	Underordnet kategori	Teoriinformeret afsæt
1	Modstand - indhold og form	<i>Aktiv/passiv</i> <i>Autoriseret/uautoriseret</i> <i>Facilitativ/oppositionel</i>	Ashforth & Mael, 1998 Ashforth & Mael, 1998 Ashforth & Mael, 1998
2	Årsager og udløsende faktorer	<i>Oplevelse/følelse</i> Trusler mod: - <i>Identitet</i> - <i>Værdighed</i> - <i>Interesser</i>	Ashforth 1989 Ashforth & Mael, 1998 Ashforth & Mael, 1998 Hodson 1995; 2001 Lysgaard, 1985
3	Hvad fremmer modstand	A. Individuelle faktorer: - <i>Bevidst afvisning af definition</i> - <i>Stærkt moralsk kodeks</i> - <i>Tidligere oplevelser af brud på tillid</i> - <i>Villighed til at forhandle identitet under pres</i> - <i>Engagement</i> - <i>Tidligere deltagelse</i> - <i>Jobfunktioner</i>	Ashforth & Mael, 1998 Hodson, 1995 Near & Miceli, 1987 Ashforth & Mael, 1998 Ashforth, 1989 Wiltfang & McAdam, 1991 Wiltfang & McAdam, 1991

		- <i>Biografisk tilgængelighed; tid</i> B. Situationelle faktorer: - <i>Social støtte</i> - <i>Socialisering</i> - <i>Legitimerende ideologi</i>	Wiltfang & McAdam, 1991 Ashforth & Mael, 1998 Wiltfang & McAdam, 1991 Wiltfang & McAdam, 1991
4	Hvad hæmmer modstand	A. Individuelle faktorer: - <i>Følelse af magtesløshed, uundgåelighed og mangel på andre udveje</i> - <i>Systembevarende overbevisninger og internaliserede ideologier</i> - <i>Systemretfærdiggørelse</i> - <i>Frygt for repressalier eller intimidering</i> - <i>Interessekonflikter</i> - <i>Nære relationer</i> B. Situationelle faktorer: - <i>Normativ kontrol</i> - <i>Vedvarede magtudøvelse</i>	Jost, 2019 Jost, 2019 Jost, 2019 Ashforth & Mael, 1998 Wiltfang & McAdam, 1991 Ashforth & Mael, 1998 Wiltfang & McAdam, 1991 Ashforth & Mael, 1998 Ashforth & Mael, 1998 Hodson, 1995 Crowley, 2012 Ashforth, 1989 Ashforth & Mael, 1998 Scott, 2021
5	Betydning af fællesskab	Kollektivets: - <i>Betydning</i> - <i>Konstituering</i> - <i>Udvikling</i> - <i>Forhandling af magt</i> - <i>Solidaritet</i>	Lysgaard, 1985 Lysgaard, 1985 Lysgaard, 1985 Lysgaard, 1985 Fantasia, 1988 Fantasia, 1988

Spørgeguide og teoretisk afsæt er ikke det eneste styrende for analysen, da jeg samtidig i processen har arbejdet med en åbenhed for, at empirien kan tale, og at nye perspektiver kan opstå undervejs (Zhang & Wildemuth, 2009).

4.5 Etiske overvejelser

Kvale og Brinkmann (2015) skriver om etiske retningslinjer for en kvalitativ interviewundersøgelse, herunder om informeret samtykke, fortrolighed og konsekvenser for deltageren. Informeret samtykke indbefatter at forskningsdeltagerne informeres om undersøgelsens overordnede formål, metode samt mulige risici og fordele ved deltagelsen. Desuden indebærer det, at forskeren sikrer, at interviewpersonerne deltager frivilligt, herunder at samtykket kan trækkes tilbage på ethvert tidspunkt. Under samtykket beskrives også, hvordan fortroligheden sikres under empiribehandlingen, og hvem der får adgang til den (Kvale & Brinkmann, 2015). Inden interviewet blev informanten informeret om reglerne for samtykke samt formålet med interviewet – herunder optagelse, transskription og brug i dette speciale i anonymiseret form, samt at samtykke til enhver tid kan tilbagetrækkes, og at regler for GDPR følges (Kvale & Brinkmann, 2015; Tanggaard & Brinkmann, 2020). Herefter gav interviewpersonen sit skriftlige samtykke og interviewet gik i gang (se Bilag 2). Hvis informanten ønskede at læse specialet igennem, blev det aftalt at sende det til dem.

Kapitel 5. Analyse

I dette kapitel præsenteres resultaterne fra den kvalitative indholdsanalyse. Der fokuseres i analysen på hhv. 1) *Modstandens indhold og former*, 2) *Årsager og udløsende faktorer*, 3) *Fremmende faktorer for modstand*, 4) *Hæmmende faktorer for modstand* og 5) *Betydningen af fællesskab (Kollektiv)*. Kapitlet afrundes med en kort sammenfatning af analysen, hvor særligt bemærkelsesværdige fund fremdrages.

5.1 Modstandens indhold og form

Informanterne fortæller om en bred vifte af aktiviteter (se Bilag 3), som langt overvejende kan ses som udtryk for *aktive modstandsformer*. Der berettes kun om enkelte eksempler på passive modstandsformer, fx at en informant i protest har meldt sig ud af et energiselskab. Den aktive modstand kan yderligere opdeles i henholdsvis *aktivisme* og *politisk strategisk modstandsarbejde*. En yderligere skelnen handler om det at være en *modstandsgruppe* eller en *gruppe, der arbejder "for" noget*.

Flere af informanterne skelner mellem aktivisme og et politisk strategisk modstandsarbejde, og giver udtryk for deres personlige præferencer. Aktivisme handler om fx at lave bannere, happenings, demonstrationer, sælge effekter med logo osv., mens det politisk-strategiske modstandsarbejde kommer til udtryk i fx at organisere foreninger, at invitere politikere til dialoger, debاتمøder eller til markvandring og at kontakte myndigheder eller interesseorganisationer for derved at forsøge at påvirke sin sag. Informant 4 og 5 beskriver, at de oplever en forskel mellem den aktivistiske tilgang og det mere organiserede og politiske modstandsarbejde, og fremhæver, at der har været tale om et personligt valg i forhold til, hvordan man vil yde modstand i sagen:

Der er mange af dem, vi omgås, som siger: Skal vi ikke, i stedet for alt det der argumenteren, bare gå ud og gøre et eller andet? Og det er ikke vores ... det er ikke vores måde at leve på. (Informant 5)

Ja, jeg har det bedst, når man arbejder indenfor rammerne af det... Der har vi en anden organisation, det hedder Jyder mod overflødige motorveje. De

kan meget bedre lide det med plakaterne, og kravle op i træerne, og forhindre bulldozerne i at køre og sådan noget. (Informant 4)

Der har jeg hørt en, der har boet i England i mange år. Hun siger, at det med at have foreninger, det har de slet, slet ikke derovre. Og det gør, at de har meget mere med skilte og revolter. Konflikter på gaden og alt det der. (Informant 4)

Samtidig giver flere af de, der har valgt den politiske modstand, dog udtryk for, at en mere synlig aktivisme også har en stor værdi.

En yderligere skelnen ligger i, om man vil definere sig som en modstandsgruppe eller en gruppe, der arbejder ”for” noget, som man finder værdifuldt og som fremhæves. Et eksempel er informant 7, der forklarer forskelle mellem at protestere og det at tale det gode ved f.eks. et lokalområde op:

Faktisk så havde vi jo en plan om, at vi ville lave et kæmpestort banner, hvor der skulle stå ”Nej tak til skovmøller”. Men vi talte meget om det, og vi fik det heldigvis ikke lavet, fordi det meget er en protest, mere end det er konstruktivt opbyggende. Så da vi fandt ud af, at vi ville tale naturen op i stedet for, så droppede vi det med et stort banner og aktivisme på den måde. (Informant 7)

Af de otte informanter har de syv valgt den politisk-strategiske modstand som den primære, og to grupper har valgt at tale naturen op i stedet for at have en profil som modstandsgruppe. Det interessante er, at der tilsyneladende knyttes forskellig værdi til de forskellige former for modstand, og at den værdi, der tilskrives, kan tænkes at vedrøre individets personlige præferencer, fx hvad man føler sig tilpas eller utilpas ved som person (jf. informant 4 og 5), eller relatere til forestillinger om, hvilke konsekvenser fremgangsmåden vil have. Informanterne stilles således over for valg tidligt i modstandsarbejdet, herunder i forhold til form og indhold af modstandshandlingerne.

5.2 Årsager og udløsende faktorer

I dette afsnit behandles årsager og udløsende faktorer for modstand. Der fokuseres dels på konkrete *årsager*, dels på de hertil knyttede *følelser*.

Årsager til modstand kan være en oplevelse af, at *ens interesser, værdier* eller *selvbil-lede trues*. Dette kan f.eks. omhandle tab goder, som kan være egne goder, andres goder eller fælles goder. Interesser der trues er fx ejendomsrettigheder og juridiske rettigheder, og værdier, der trues, er enten menneskelige værdier eller naturværdier. Alle otte informanter giver udtryk for værdien af naturen, og at deres modstand handler om at beskytte noget af værdi:

Naturen er så unik hos os. Det er guldæg. Det bruger vi. Det er jo ikke bare, fordi vi synes, det er grimt, eller fordi det generer os som naboer. Vi har noget større at kæmpe for. (Informant 7)

Altså naturen dernede, det er jo vores hav, vores strand osv. Og det var det, jeg ville beskytte. (Informant 2)

Jeg kan slet ikke have det, at de vil genere alle de der beskyttede dyr, vi har lige her. Vi går og kigger på dem hver eneste dag. (Informant 1)

De kan slet ikke sætte sig ind i, at vi jo bor her, fordi vi godt kan lide at bo her. Vi sætter pris på naturen og freden og roen... ”I får jo erstatning”. Der er jo sådan en erstatningsordning. Ja, men det er jeg da ligeglad med. Det kan jo ikke opveje. (Informant 1)

De glemmer, der er mennesker, de glemmer naturen i alle de her ting. (Informant 6)

Det der beskyttes, kan også være andre mennesker, lokale fællesskaber, og fælles go-der:

Det der med hjerte for andre, kobles sammen med, at jeg bliver rasende, når nogen ikke opfører sig ordentligt. Den der ordentlighed, den er også vigtig for mig. Igen; processen har ikke været ærlig og åben og reel. Man kan jo bare se ude i verden, hvordan nogen tromler, diktatorer osv., hvor man kan sige, sådan skal vi da ikke have et Danmark, der er. (Informant 6)

Vandet er vores alle sammens, luften er vores alle sammens, jorden er vores alle sammens. Hvordan kan man tillade sig at spinde profit på sådan noget? Den måde, vi forvalter vores arv. Jeg tror, det er det, der gør det. Og det er bestemt ikke blevet mindre, efter jeg er blevet bedsteforælder gange fire. (Informant 3)

Fem af de otte informanter peger på, at en opdagelse af, at noget søges sløret eller skjult, har bidraget til at vække deres modstand. Tre informanter har ved et tilfælde opdaget deres respektive sager via kommunale sagsakter eller mødedagsordener. En informant opdagede således en statslig energipark i sit område i en kommunal dagsorden:

Det var her i efteråret 2024, at vi fandt ud af, at kommunen ville luske en statslig energipark igennem, uden at have fortalt borgerne noget om det. Til at begynde med var det solceller. Og så lige pludselig blev vindmøller sneget med ind i det. (Informant 1)

En anden informant så ved et tilfælde en artikel i en avis og kontaktede journalisten for mere information:

Sådan tilfældigt opdagede vi det igennem en avis. Jeg spørger til det, og ”der er ikke noget i det overhovedet. Det er bare et par prikker”. Men det viser sig jo så, da jeg tog fat i den journalist, der har skrevet det, at der ligger mere i det. Så tænkte jeg, at nu må jeg have politikerne herud, og de skal se, at det var 230 ha solceller ude omkring de der vindmøller, som allerede var sat op. (Informant 6)

En tredje informant opdagede stiplede linjer på et kommunalt kort i forbindelse med en anden sag:

(...) der blev vi opmærksomme på nogle skitser; at der var stiplet ”noget”. Og det undrede vi os meget over. Og der bad jeg så om at få udleveret skitserne. Det måtte jeg slås for, og det var kun fordi jeg kendte rådmanden, at jeg fik dem udleveret. (Informant 2)

En fjerde informant fik et formelt høringsbrev, men kunne ikke få udmeldingen til at passe, fordi det var et flot naturområde, der ville blive ramt:

Det, der trigger mig, er enten at det er ulogisk, eller at det er magtudøvelse.
(Informant 7)

Vrede er den mest fremherskende følelse informanterne giver udtryk for som optakt til modstand og den italesættes af seks informanter. Vreden kan bl.a. netop udspringe af, at man føler, at noget forsøges lusket igennem. Vreden kan starte med en mavefornemmelse i forhold til at noget skjult opdages, og at personen undersøger det nærmere eller at noget ikke stemmer. Informant 7 beskriver fx hvordan en fornemmelse af, at noget er galt eller at tingene ikke hænger samme, kan starte modstand:

Det er først den der: "Der er noget, der ikke hænger sammen!". Der er en mavefornemmelse først. "Hvad er nu det her for noget?" Og så går det op for mig ved at tænke over det og undersøge ting måske. Så kommer vreden. Og så bruger jeg den energi til at fortsætte. (Informant 7)

Vreden kan også blive til raseri:

Det er simpelthen raseri. Det er et utæmmet raseri, faktisk. (Informant 1)

Fem af informanterne peger i tillæg til vrede på beslægtede følelser til vrede, herunder krænkelse af retfærdighedsfølelse. Informant 2, beskriver følelsen således:

Det er at man ødelægger noget.... det er en retfærdighedsfølelse, som jeg får. (Informant 2)

På spørgsmål om hvad der rammer retfærdighedssansen, svarer informant 6:

De (udviklere; min kommentar) hiver pengene op, og så sætter de rammerne. Jeg ved jo også fra nogle interne dokumenter, at det her skal bare gøres "quick and dirty". Det står der. På papiret. Og der står også: "Vi flytter bare lige lidt rundt på noget af det inde på anlægget, så vi kan overholde støjgrænserne" (...) Det er metoderne... (Informant 6)

Oplevelsen er, at magtfulde interesser prioriteres, og at løbet er kørt på forhånd, fordi andre aktører har banet vejen for projektet på forhånd, hvilket krænkelse af retfærdighedsfølelsen:

Hele det her forud og i kulisserne, det er altså enormt usmageligt og grimt at finde ud af, at det er sådan, det foregår. Jeg vil ikke engang sige, at man er blåøjet og naiv, fordi det er langt ude, at man gør det på den måde. Også både i forhold til borgerinddragelse og information og åbenhed (...) Altså det har været vanvittigt at finde ud af, hvordan forvaltningen har travlt, mere travlt med... det er jo flere år, de har haft dialog med projektudviklerne, kan vi se af sagsakter, før vi kommer på banen. (Informant 6)

Jeg lagde mærke til, at det var ensidigt. Der manglede nogle oplysninger, set fra den anden side (Informant 4)

Og os som borgere... at de bare er fløjtende ligeglade, for de skal bare have nogle kroner i kommunekassen. For det er jo bare en privat aktør, der skal tjene penge på det her. Og de kommer til at hærge den skov fuldstændig. (Informant 1)

Som beslægtet følelse til en krænket retfærdighedsfølelse findes også en oplevelse af urimelighed og en oplevelse af tillidssvigt:

Den der følelse af urimelighed. Og at blive kørt over. Dyb indignation. (Informant 1)

De (politikere; min kommentar) har simpelthen misbrugt min tillid. Og så mange andres. (Informant 3)

Altså der er rigtig mange, også mig selv, der tænker, at det er kommuneovergreb. Altså det er sådan, det føles, at være skatteborgere og egentlig tænke at ens kommune, er der også for at hjælpe, når der er nogle ting. Det er et tillidsbrud. (Informant 6)

Vreden ser ud til at være bærende for modstand over tid, som det her beskrives af informant 5 og 7:

Vores aggressivitet er holdt oppe af, at det er bindegalt og dårligt argumenteret. (Informant 5)

Jo flere overgreb der er og jo mere jeg bliver tromlet, og jo mere jeg kan se andre blive tromlet og blive kede af det og triste, jo mere vred bliver jeg. (Informant 7)

Vreden kan også vedligeholdes af personangreb. Fx medfører det vrede at blive talt ned til, når man stiller spørgsmål til sagen eller stiller sig kritisk. En informant oplever fx under et offentligt møde at blive hængt ud af en politiker som den eneste utilfredse til stede. Da informanten spørger ud i salen, om det passer, at der ikke er andre, der er utilfredse, klapper de fremmødte som støtte:

Så spurgte jeg: ”Er jeg den eneste utilfredse?”. Og så klappede salen. (Informant 6)

Vreden kan også vedligeholdes af oplevelsen af fortsatte krænkelse, fx at have ret og man mener at være sagligt underbygget, men ikke bliver lyttet til:

Jeg føler mig krænkede over, den måde, de har fundet på at køre en sag frem på, som de jo gør. At vi kan vinde den i en domstol... som jo viser, at vi var egentlig krænkede! Vi havde jo ret! (Informant 2)

Vi har jo simpelthen fået ophævet planen, både af Planklagenævn og af Miljø- og Fødevareklagenævn. Fordi man ikke havde undersøgt området godt nok for flagermus. Hvis de havde læst de der høringssvar, så kunne de da have været ude og kigge. (Informant 6)

Det, ikke at føle sig taget alvorligt, er således en vigtig anledning til fortsat vrede. Flere informanter oplever, at deres input kunne være en hjælp til myndighederne, men at den ikke bliver modtaget:

Fordi det er en hjælp til, at det kunne blive bedre, ikke også? (Informant 6)

Det her kan hjælpes på vej. Det kan gøres bedre. (Informant 4)

De (myndighederne; min kommentar) laver sådan nogle synsninger, og så er det dét, de gør. Desværre. Men de bruger heller ikke nærmest mange timer på det, som vi gør. Det tror jeg ikke, de gør. (Informant 3)

Vrede og afledte følelser er imidlertid ikke de eneste følelser, der er til stede, idet de også kan udfolde sig sammen med følelser af *afmagt* og *tristhed*:

Det er den der helt, helt vilde fornemmelse af afmagt og urimelighed. Og magtesløshed. Og jeg kan klare meget, så længe jeg bare kan gøre noget. Men få gange har jeg været i situationer, hvor jeg ikke kunne gøre noget. Det kan jeg slet ikke håndtere. (Informant 1)

Det er da respektløst. Så sig til mig: ”Jeg beklager. Det er bestemt!”. Det er sådan en ubehagelig følelse af... afmagt. (Informant 3)

Ja, men man bliver jo også ked af det, og man føler jo afmagt. Altså, jeg så forsiden af den her miljørapport, vi har i høringen lige nu, med det her alt for store anlæg, ikke? Altså, det ligner jo nærmest, at det ligger lige op ad vores ejendom. (Informant 6)

Tristheden kan ikke kun opleves på egne, men også på andres, samfundets eller på demokratiets vegne:

Ja, nogle gange kan jeg godt føle, at det ikke er en måde at behandle folk på, det her, og slet ikke i så lang tid: Uvished og al den her misinformation, og at det skulle være nødvendigt, at borgerne selv skal tage ansvar i det her. At ens kommune ikke er mere neutrale, kan man sige. Fordi selvfølgelig skal de jo have noget, men de glemmer jo borgerne. (Informant 6)

Jeg bliver også ked af det. Altså på det danske demokratis vegne. (Informant 4).

Vi har ikke et repræsentativt demokrati længere. (Informant 2)

Altså min idealisme og min tro på det der demokrati, vi siger vi har, den er smuldret. Den er lige nul. Jeg har oplevet rigtig mange (politikere; min kommentar), der har været på talekurser, oratorkurser, som taler og taler efter munden. (Informant 3)

Sammenfattende kan man sige, at en typisk årsag og udløsende faktor for modstand er, at egne, andres eller fælles goder trues. En hyppigt årsag er også det at opdage, at noget skjult eller sløret, hvilket giver anledning til vrede. Det vedligeholder vreden, når det opleves, at magtfulde interesser prioriteres og at der ikke lyttes. Disse faktorer

opleves som krænkende for retfærdighedsfølelsen og som urimelige. Følelser af afmagt og tristhed på egne og andres vegne kan ligeledes opstå.

5.3 Fremmende faktorer for modstand

I dette afsnit behandles faktorer, der fremmer modstand. De fremmende faktorer kan opdeles i hhv. *individuelle faktorer* og *situationelle faktorer*. De vigtigste individuelle, fremmende faktorer for modstand, der træder frem, er *kompetencer*, herunder *fagkompetencer*, *organisatoriske kompetencer*, og *samarbejdskompetencer* samt *faktorer knyttet til personligheden*, herunder *højt engagement* og *vedholdenhed* og det at kunne *bruge sin vrede konstruktivt*. En *stærk retfærdighedssans* kan være afgørende for vreden. Desuden beskriver flere informanter, at *alder* har en indflydelse på offentligt at stå frem og at stå ved sin mening, herunder at have *erfaring* og *tid*. Flere angiver også at *føle et ansvar* i forhold til andre, der ikke har samme tid og evner.

5.3.1 Individuelle fremmende faktorer

En individuel faktor, der fremhæves af flest informanter, er *kompetencer*, herunder det *at kunne sætte sig ind i en kompleks sag*, dvs. at kunne læse, forstå, kondensere og formidle kompleks viden. Flere fortæller, at de læser mange sider tungt fagstof for at forstå de sager, deres modstand udspiller sig i forhold til:

Jeg er ikke en, der vidste noget om vedvarende energi, biogas og grøn omstilling. Selvfølgelig var det noget, jeg gerne ville, altså på egen personlige plan med at have nogle høns, undgå madspild og dyrke nogle grøntsager osv. Hvis jeg læser sagsakter, så er det nogle gange tusind sider, for lige at finde ud af, hvad der kan være op og ned i det. Det er der jo ikke ret mange, der kan. (Informant 6).

Tusind sider er ikke tusind sider. De kan måske koges ned til i bedste fald ti sider. Og i værste fald måske hundrede sider. Det hjælper. (Informant 2)

En anden kompetence er *at kunne samarbejde*, hvilket ofte starter som noget uformelt:

Vi bliver enige om, at nu gør vi noget. Folk kaster bare idéer og nogen griber dem. Idéerne bliver aldrig ladt i stikken. Hvis en siger ”det fikser jeg”, så fikser de det. Og vi går ikke og holder øje med hinanden. (Informant 1)

En tredje kompetence kan ligge i *at kunne organisere*, herunder det at have erfaring fra foreningsarbejde, hvilket syv af de otte informanter opgiver have fra tidligere:

Jeg har jo arbejdet med organisationsarbejde siden begyndelsen af 80'erne (...) Så vi er altså meget organisationsmennesker. (Informant 4)

Og så ham kasseren, som jeg nævner, han er jo også en gammel organisationsmand. Virkelig en gammel ræv. Han er god. (Informant 3)

(...) og så blev vi en juridisk forening, og vi fik samlet penge ind til en advokat, og alle mere tekniske ting blev så sat op med bestyrelse og så videre. (Informant 6)

Vi har jo den her forening, man kan være medlem af. Som vi gerne ser så mange som muligt at være medlem af. Fordi det er det, der skal til, før vi rent juridisk har fodfæstet i en retssag. (Informant 3)

En anden faktor, der fremhæves af informanterne, er det at have et *højt engagement*:

Engang når slaget er overstået - uanset om vi har vundet eller tabt - så vi siger, vi gjorde da, hvad vi kunne. (Informant 4)

Jeg har et højt drive, så jeg kan trække nogle ting igennem. (Informant 1)

Det høje engagement kommer også til udtryk i det at kunne bevare håb og optimisme, herunder fx at bruge tidligere sejre i livet som referenceramme for en tro på, at ens modstand nytter noget:

Den erfaring, de kompetencer, det er jo også det, jeg bruger her. Når folk spørger ”Men tror du ikke det kommer alligevel?”. Nej, jeg tror faktisk

godt, vi kan gøre noget. Og vi har så mange kort i baglommen, vi stadig kan trække frem. For der er jo nogen, der allerede går tilbage og tænker: ”Jamen, så må jeg hellere prøve at sælge og se, om jeg kan komme herfra”. Det er da alt for tidligt at opgive. (Informant 6)

Det at kunne mærke, at noget lykkes, angives ligeledes som vigtigt for at bevare sit engagement og *vedholdenhed*, som en tredje faktor:

Der er befordrende faktorer, i at vi kan se nogle ting lykkes. Og at vi får ret på nogle områder. Og at vi kan få det til at ske, selvom alle siger, at det kan I ikke. Det skal vi fandme vise dem, at vi kan. For der må være ret og rimelighed her. (Informant 3)

Altså, hvis ikke det havde været sådan, man synes, ja, nu lykkes noget igen, så kan det godt være, vi var kørt død i det her. (Informant 4)

En fjerde faktor er det *at bruge sin vrede konstruktivt*, herunder at få flere kræfter af vreden og ikke lade afmagt få overtaget:

Og det er positivt for mig at blive vred, fordi jeg får simpelthen så meget power i min hjerne til at kunne skrive ting og til at handle på det og få gode ideer. Det er ikke afmagt. Fordi afmagt kan jo pludselig kvæle kreativitet. Så det er vrede. Og jo mere jeg kan se andre blive tromlet og blive ked af det og triste, jo mere vred bliver jeg. Jeg er blevet meget bevidst om, hvor modstandskraftig jeg faktisk er. Vi bliver ikke bare trukket hen, men vi bliver tromlet. Og det er virkelig noget, der får mig til at føle, at jeg skal ud af den her spændetrøje. (Informant 7)

Vi blev mere og mere pisses af. Vi tilhører de der 10%, som får flere kræfter af det; Når vi møder modstand, så får vi flere kræfter. Hvis jeg ikke møder modstand, så vil jeg sgu nok gå sur i det. Så vil jeg gå kold. Det giver mig kræfter, at jeg bliver krænket. Men de fleste mennesker, de opgiver jo. Det er jo noget med sindelag. Der er nogle mennesker, der går i krig, og så er der bare nogen, der ikke kan. (Informant 1)

Som en femte faktor ses også en *stærk retfærdighedsfølelse* at være vigtig:

Der er nogle mennesker, der har en meget kraftig retfærdighedsfølelse. Den er svært at gøre noget ved. Den er afdæmpet med alderen, men da jeg var ung, der havde jeg den godt nok. I folkeskolen kunne jeg få det virkelig dårligt, hvis der var nogen, der blev skældt ud af lærerne over noget, som var uretfærdigt. Så kunne jeg simpelthen ikke være i mig selv. Selvom det ikke var mig, der gik ud over. (Informant 2)

Der mangler noget retfærdighed og noget ordentlighed i det, og det sidder bare rigtig dybt i mig, de to ting. (Informant 6)

En sjette faktor er *alder*, der fremhæves som en vigtig faktor i forhold til psykisk robusthed, og som kan understøtte modstand. Flere informanter omtaler deres alder og erfaringer, som et grundlag for at tænke kritisk og at turde mene noget andet end flertallet:

Jeg måtte sådan virkelig rulle mig ud her på det sidste møde, og det ville jeg nok ikke have gjort for nogle år siden. (Informant 5)

Man bliver mere sikker i sin sag med alderen. (Informant 4)

Og jeg tror også, altså med alderen, der gør jeg det bare! Altså for 20 år siden ville jeg måske tænke. ”Nej, der er nok nogle andre, der er bedre til det”. Eller: ”Må jeg nu gøre det?” Men altså, nu gør jeg det bare. Jeg føler mig stærk i det, fordi jeg kæmper bevidst. Og de kan bare komme an, kan de. (Informant 7)

En syvende faktor er det at have *tid* som angives at være en vigtig for modstand. Fem af informanterne giver udtryk for, at der er tale om et sammenløb af omstændigheder, hvilket gør det muligt at allokere tiden til modstandsarbejde, herunder at være gået på pension, drive selvstændig virksomhed eller midlertidigt at være udenfor arbejdsmarkedet. Tre har børn, der er flyttet hjemmefra.

Informant 7 beskriver:

Og det er jo fint, fordi alle de andre har jo pissetravl med alt muligt andet, ikke? Og jeg har tiden til det. (Informant 7)

En ottende faktor er *tidligere erfaring*. To informanter har deltaget i uformel modstand i forhold til andre sager mens to andre har arbejdet politisk i et parti og de øvrige fire har lavet frivilligt organisatorisk arbejde. To af de informanter, der tidligere har ydet modstand fortæller:

Det er den kvalifikation, jeg har fået af bo i (x kommune; min kommentar) i tre årtier. Jeg har jo lært af de andre gange, at man skal være virkelig højtråbende. Men så kan man også råbe byrådet op. Jeg er et helt almindelig, fredelig, ordentligt menneske, men det har jeg lært, at man skal virkelig råbe op, og man skal gøre det offentligt, og man skal skrive breve, og man skal få det i avisen. Man skal virkelig gå til stålet. Som helt almindelige mennesker. Man føler det lidt ubehageligt. (Informant 1)

Jeg har haft succes med nogle af mine aktiviteter. Så derfor kan jeg bare gå ind i det, og jeg ved, hvilke kanaler jeg skal trække på. (Informant 7)

En niende faktor er det at *føle et ansvar* og gøre noget for andre:

Vi hjalp hinanden (med at skrive høringssvar; min kommentar), altså der var nogen, der syntes, det var svært, andre havde lidt nemmere ved det. (Informant 6)

Allermest tror jeg, at jeg gør det for min nære familie selvfølgelig, men jeg er da også glad for at kunne gøre noget for andre. Jeg trækker gerne igennem for folk, hvis det kan ændre noget. (Informant 1)

5.3.2 Situationelle fremmende faktorer

I dette afsnit behandles faktorer i omgivelserne, der virker fremmende i forhold til modstand. Den vigtigste faktor er *støtte fra omgivelserne*. Støtten kan enten komme fra den nærmeste familie, egen modstandsgruppe, fra lokalsamfundet eller fra en bredere kreds, fx andre modstandsgrupper.

Informanternes ægtefæller er tre i tilfælde en del af modstandsarbejdet, så man enten er sammen om modstanden eller at ægtefællen yder praktisk hjælp:

Efterhånden ved man jo godt, hvem der kan hjælpe. Men ikke mindst min mand. Jeg kan ikke løfte ret meget, men han er altid flink til at pakke bilen, eller det skilt, vi har herude, det har han jo også sat op. Sådan, praktiske ting. (Informant 6)

Støtten fra modstandsgruppen kan opdeles i *faglig støtte* og *social støtte*.

Vedrørende *faglig støtte* beretter flere informanter om forskellige fagligheder, der komplementerer hinanden i gruppen, og det at interne rollefordelinger falder naturligt på plads:

Der er ingeniører. Der er en advokat. Der er en topøkonom. Der er fysioterapeut. Der er også nogen, der ikke er højt uddannet. Men alle yder. De har det her drive. (Informant 1).

De faglige kompetencer i grupperne spænder bredt, herunder fx ingeniørfaglige kompetencer, juridiske kompetencer, sundhedsfaglige kompetencer og kompetencer indenfor natur og miljø, biologi, psykologi, økonomi, presse/fotograf, politik, pædagogik, formidling og naturvidenskab. Faglig støtte kan også komme til udtryk ved at bygge på andres erfaringer, fx at få vejledning af andre, der har mere politisk indsigt:

Fx: ”De ting, I skal nævne, skal op på politikernes niveau”. Sådan nogle meget overordnede betragtninger, som gør, at man tænker, så er det ikke helt galt, det er jeg i gang med nu. For ellers famler man sig jo frem nogle gange. (Informant 4)

Vedrørende *social støtte* i gruppen handler om at holde energien oppe, at beskytte hinanden og at danne støttende relationer. Det vigtigste ser ud til at være det at have et kollektivt drive. Om den energi, der hentes ud af fællesskabet i modstandsgruppen, siger informanterne:

Hvis ikke vi havde en god gruppe, eller gode grupper omkring os, så tror jeg ikke, vi kunne holde, så kunne vi ikke holde energien oppe. Når man så laver et oplæg med et eller andet, og sender ud til gruppen, og de svarer konstruktivt tilbage og siger, du skal lige have en sætning med her. Så kan vi lidt igen. (Informant 5)

Jeg har fået så mange nye bekendtskaber, og de er ligesom mig. De fleste af dem i styregruppen, de er fuldstændig ligesom mig. De trækker på den helt store klinge. Og det er virkelig en fed gruppe at være i. Selvom anledningen er sørgelig, så er det folk, som jeg aldrig kommer til at slippe igen. Fordi de kan virkelig noget. (Informant 1)

Anerkendelse kan også være med til at holde energien oppe og kan være noget, man giver til hinanden:

Anerkendelse, den henter vi inden for gruppen. (Informant 3)

Beskyttelse via gruppen kommer fx til udtryk når informanten udtaler sig på sociale medier eller i politiske fora:

Der er simpelthen ingen, der får lov at røre mig. Og det rører mig. For det har jeg simpelthen ikke... det har jeg aldrig prøvet før. (Informant 1)

Relationerne ser ligeledes ud til i sig selv at give energi og glæde:

Og så synes jeg, at det er rart at møde nogle folk. (Informant 3)

Jamen vi har jo musketer ed, helt klart. Og der er ikke nogen, der er på vej ud. Tværtimod. (Informant 2)

Støtte fra omgivelserne kan også komme fra lokalsamfundet i form af taksigelser, indmeldelser i en eventuel forening, det, at folk møder op til arrangementer, eller det, at der ydes økonomisk støtte:

Folk der kommer og siger, hold da kæft. Nej, hvor er det godt, at du gør noget. (Informant 1)

Folk, vi møder inde på gaden, de siger: ”Det er godt, I gør det her arbejde”. Når de helt uopfordret siger det... (Informant 4)

Jeg kunne jo heller ikke gøre det her, uden at der var nogen, der sagde: ”Det er dejligt du gør det”, eller ”Tak fordi du gør det” eller ”Vi skal nok komme til demonstrationen”. Hvis jeg stod derinde alene med et skilt. Det kunne jo heller ikke gå vel. Så det er jo også det der med at holde relationerne, og have øje på menneskerne, og deres udfordringer, så vi sammen kan gøre noget ved det. (Informant 6)

Den vigtigste fremmende faktor i omgivelserne i forhold til modstand er således støtten fra omgivelserne. Den sociale støtte har forskellige udtryk, herunder de allernærmeste relationer, modstandsgruppen og lokalsamfundet. Den vigtigste sociale støtte kommer fra de allernærmeste. Modstandsgruppen ser derudover ud til at have den største betydning for modstand. Informanterne nævner i denne forbindelse bl.a. at have fagkundskaber, der komplementerer og personlige kompetencer, der matcher, samt det at have det godt med hinanden og hente energi ud af fællesskabet, af hinanden og det at få nye relationer. Støtte fra lokalsamfundet angives også som en vigtig faktor, mens støtte fra venner og den lidt fjernere familie opleves som mere kompleks (se næste afsnit under hæmmende faktorer).

5.4 Hæmmende faktorer for modstand

I dette afsnit behandles faktorer, som virker hæmmende og begrænsende for modstand.

5.4.1 Individuelle hæmmende faktorer

De vigtigste individuelle faktorer, der hæmmer modstand, er *helbred* og *konflikt med egne interesser*.

Den første faktor er *helbred*, som nævnes af fire informanter som en faktor, der løbende skal tages hensyn til og findes balance i:

Altså fordi jeg bruger rigtig mange timer på det. Og når der er de her høringsperioder, så kan jeg også godt mærke nogen stress. Så jeg skal også huske at tage break. (Informant 6)

Det er mere mit eget helbred. Jeg tænker, nu må du lige passe på, at du ikke bliver slidt ned for hurtigt. Du må sørge for, at du får motion op hver dag, frisk luft hver dag, uanset hvor meget, der hænger i luften, der gerne måtte gøres. (Informant 4)

Jeg har været ved at ramme den der stressmur. Men så længe jeg kan gøre noget, så er jeg tiptop. (Informant 1)

I forhold til informanternes lyst og evne til engagement kan der ligge en dobbeltbinding, da det, ikke at kunne handle, som man ønsker, kan opleves som irriterende, stressende eller belastende. Om det, ikke at kunne yde den modstand man ønsker, siger informanterne:

Desværre er jeg en gammel smertepatient. Så i perioder kan jeg ikke stå på mål for det. Og det irriterer mig. For det ændrer ikke min holdning. Og det ændrer ikke min lyst. (Informant 3)

Det ville være meget nedbrydende. (Informant 5)

Så tror jeg, at jeg ville gå helt til grunde. Jeg har altid rejst mig. (Informant 6)

Ja, altså jeg er vant til at handle. Også som leder. Jeg er vant til at handle i det. (Informant 7)

En anden hæmmende faktor er *konflikt med egne interesser*, hvor modstandshandlingerne fx kan risikere at blive opfattet som ”for ekstreme” eller ”aktivistiske” i forbindelse med ens arbejde. Informant 1 siger om relationen til arbejdspladsen:

Den eneste lille ting, der kunne holde mig tilbage, det var, hvis mit arbejde var ked af det, jeg gjorde. Men jeg har jo sørget for at fortælle dem, at jeg har gang i det her. (Informant 1)

Desuden kan egne interesser vedrøre privilegier som fx adgang til skov eller leje af lokaler, som er ejet af en lodsejer, som samtidig er ejer af det projekt man er imod:

Jeg bor her for at ride nede i den skov. Så hvis (lodsejeren; min kommentar) lukker adgangen for ryttere, så bor jeg her ikke alligevel. (Informant 1)

De vigtigste individuelle faktorer, der kan hæmme modstand, er således helbred, hvor det at kunne give sine holdninger et udtryk via modstand kan opleves som en nødvendighed, for at bevare sit helbred og undgå stress, men samtidig også er en vigtig ting at beskytte sit helbred mod, da der kan opstå overbelastning og stress. Desuden kan konflikt med egne interesser, herunder jobinteresser, risiko for tab af adgang til gode virke hæmmende i forhold til modstand.

5.4.2 Situationelle hæmmende faktorer

De vigtigste hæmmende faktorer for modstand i omgivelserne er *negativ omgivelsesrespons*.

Negativ omgivelsesrespons kan komme fra de nærmeste, fra familie og venner og fra samfundet.

Særligt støtten fra de allernærmeste er afgørende, herunder støtten fra ægtefælle og børn. En informant fortæller, at hvis ikke der var støtte fra ægtefællen, ville modstanden blive alvorligt svækket eller bortfalde:

Hvis nu min mand eller børn sagde, at nu er det simpelthen for meget.

Informant 6)

Negativ omgivelsesrespons kan også komme fra ens nære venner og familie eller fra andre samfundsaktører. Informanterne møder en blanding af støtte, kritik, ligegyldighed og divergerende holdninger og overbevisninger fra familie og venner, hvilket kan påvirke informanternes valg af samtaleemner i sociale sammenhænge:

”Åh nej, hvem sagde (motorvejens navn; min kommentar)?”. Fordi så ved de godt, at så kører fru. Men så er der nogen, der siger: ”Jamen, det vil jeg faktisk gerne høre”. (Informant 3)

”Det er nok ikke så galt, som du siger”. Så tænker jeg: Herregud, er det niveauet? Så lad os begynde at snakke om noget andet. (Informant 5)

Også en oplevelse af, at blive mødt af ligegyldighed kan være hæmmende for modstand:

Det tror jeg, er det mest hæmmende; det er ligegyldighed. Altså de folk, der bare er ligeglade. Der ikke forstår, hvorfor jeg ikke gider det der. (Informant 5)

Udfordringerne håndteres dels via forsøg på at finde balance mellem det at tale om sagen og at tale om andre emner, dels ved at justere sig ind efter den sociale sammenhæng på forhånd, fx når man er sammen med personer, der udviser lav eller ingen

interesse. Denne håndteringsstrategi beskrives af en informant som en indre selvbeskyttelse, der aktiveres inden mødet med andre:

Jeg sørger for følelsesmæssigt at dække mig selv af. Det kan være, at jeg er ude at få en fredagsøl med nogle af mine venner. Så kan jeg godt fornemme, at det her gider de sgu ikke høre. Det gider de sgu ikke. Og jeg tror, at de har svært ved at forstå, hvor jeg egentlig er. Og det kan jeg også godt forstå. (Informant 2)

Informanterne beskytter også sig selv mod negativ omgivelserespons ved at dosere offentlige ytringer og ved at udlicitere opgaver til andre, fx det at skrive læserbreve, så modstanden ikke individualiseres og i for høj grad tilskrives dem personligt:

Altså det er jo faktisk også sådan, at jeg ikke skriver ret mange læserbreve mere. Vi har sådan mere eller mindre aftalt herude, at de andre simpelthen også er nødt til at komme meget mere på banen med læserbreve. (Informant 6)

Deltagelse i modstandshandlinger eksponerer individer i forhold til samfundet og dermed til negativ omgivelserespons. Det kan ske på måder, der kan opleves som uvante og truende, fx at blive positioneret negativt eller at blive hængt ud offentligt:

Man er vildt eksponeret. (Informant 1)

Altså man stiller sig meget til skue, og man bliver meget skydeskiven, fx at blive fremstillet som sådan en tosse ude på landet, der bliver ved med at yde modstand uden det overhovedet nytter noget. Det er jo ikke sådan en position, man tænker på, når man starter op. Fordi det er jo ud fra et helt andet ståsted, nemlig vi skal bevare vores område, og at vi skal passe på vores natur - til at være det andet. (Informant 6)

Der kan også ske angreb og skade på ens position og omdømme:

Det er jo ikke kun mit selvbillede. Det er jo også, hvad folk de tænker om en. Altså den position, man har i forvejen. Jeg synes, at jeg er engageret i

mange andre ting. Så jeg synes jo egentlig, at det var at kradse lidt i det billede af mig, som noget jeg ikke er. Så det synes jeg da er sådan en ting, man lige overvejer. (Informant 6)

Negativ omgivelsesrespons er således den vigtigste hæmmende faktor for modstand, herunder manglende social støtte fra de allernærmeste som en kritisk faktor, der kan være afgørende. Desuden er kritik, negativ positionering og ligegyldighed fra omgivelserne hæmmende faktorer. Disse typer af negativ omgivelsesrespons, som kan aktivere tilhørende selvbeskyttelsesstrategier, fx det at skrue ned eller at lægge bånd på sig, at justere sine forventninger og at overveje sit engagement.

5.5 Fællesskab

I dette afsnit undersøges fællesskabets betydning for modstand, herunder hvordan fællesskabet opstår og udvikler sig, og hvad fællesskabet bidrager med i forhold til modstand. Afsnittet afrundes med en samlet opsamling.

5.5.1 Betydningen af fællesskab

Alle otte informanter understreger *fællesskabet* som en afgørende faktor for modstanden. Fællesskabet giver styrke i forhold til antal, kompetencer og det at holde energien oppe. Flere elementer er allerede berørt under faktoren støtte fra omgivelserne og de udfoldes yderligere her.

Informanterne giver talrige beskrivelser af de fordele, der er ved fællesskabet, særligt det at få energi, og det at kunne fordele arbejdsbyrden:

Jeg tror ikke, at nogen af os kunne have gjort det alene. Ingeniørerne har kastet sig over alternative energikilder. Advokaten har kastet sig over processen. Jeg har kastet mig over dyrene. (Informant 1)

Man kan gå død i det. Og derfor er det vigtigt at have nogen, som man føler sig godt tilpas med. Og som kan bidrage med noget fagligt. Det gør, at man finder et fællesskab, som man vil gøre meget for. (Informant 2)

Det holder jo også en gående, når de andre får lavet noget. (Informant 4)

Det betyder rigtig meget for os. Som enlig person her, i sådan en sag, det ville ikke, så ville man køre død helt, tror jeg. (Informant 5)

Det giver noget ekstra opbakning og energi, at man er sammen om det. (Informant 7)

Det at være flere og have forskellige kompetencer bidrager til effektivitet, og samarbejdet kan opleves som tilfredsstillende:

Man kan mere rent praktisk i forhold til, hvad man får for hånden. Men man bakker selvfølgelig også hinanden op. Vi supplerer hinanden. Så jeg kan noget, de andre ikke kan og omvendt. Det er virkelig effektivt. Det er helt vildt. Jeg har aldrig, aldrig nogensinde været i sådan en gruppe før. Aldrig. (Informant 1)

Fællesskab om sagen kan både være lokalt og nationalt og giver en validering af ens opfattelse af sagen som valid, samt en følelse af at være på rette vej:

Vi bliver bakket op af nogle andre, så vi hele tiden fornemmer, at det er rigtigt, det vi har fat i. (Informant 5)

Det er også vigtigt, i forhold til at afstikke, hvad er det for en retningslinje, hvilken vej vi skal gå? Ud fra snakke med andre om deres erfaringer. (Informant 4)

Det er vigtigt at kigge nationalt ud. Det er også derfor, at det er rart at finde nogen, der også er i gang, som er primus motor, fordi så kan man spejle, så man kan sparre på et andet niveau. (Informant 6)

Mange kommer tæt på hinanden i processen og oplever spirende venskaber og følelser som glæde, tilfredshed og tillid:

Men der ligger også rigtig meget i det, på det personlige plan. Vi er jo blevet venner, rigtig mange af os, nære venner. Og det betyder noget, kan man mærke. Fordi man stoler på hinanden, så man er sådan lidt en familie. Vi ses også i andre sammenhænge. Gå ud for en øl sammen om fredagen. (Informant 2)

Ja, og det er nok en af de mest fantastiske ting ved at have den her modstand, at være med i en bevægelse: Det er, at man får en hel masse venner, som bare vil det samme. Vi har fælles mål, og vi hjælper hinanden, og vi har samme sprog i det emne. Selvfølgelig kan man have forskellige måder at kommunikere på og agere på, men vi har samme fokus, og vi har samme mål. Og det er virkelig givende. Det er nok også en af de ting, der gør, at det er dejligt at være i en modstandsgruppe. (Informant 7)

At samles om en sag og yde modstand mod noget, der opleves som en overmagt, kan også være med til at styrke det lokale fællesskab:

Det har givet mere fællesskab. Vi er meget mere rykket sammen i bussen, efter det her er kommet. Fordi nogen synes, at solcellerne var okay. Men da der kom biogas, så var alle modstandere af tingene. Jamen, det er den her David mod Goliat. At små kan også godt få en stemme i det, og skabe resultater, hvis man er sammen om det. (Informant 6)

Det er jo ild. Det er jo et fælles, et fælles tredje, kan man sige, som ligger ud over mig. Som ligger ud over det personlige. Altså, det gør den jo. (Informant 3)

Fællesskabet ser således ud til at være en meget vigtig faktor for modstand, herunder øget kapacitet på grund af mulighed for arbejdsdeling og tilførsel af energi i arbejdet, men også ved at give validering af den kurs man er på og nogen at spejle sig i. Desuden ses modstand at kunne give informanterne nye relationer, at kunne styrke lokale fællesskaber og at give en følelse af at være en del af en større sammenhæng.

5.5.2 Konstitueringen af fællesskabet

Konstitueringen af fællesskabet ske typisk ved at individer mødes i forbindelse med fysiske møder, hvor informanterne finder sammen:

Og der var vi så nogle stykker til det møde: ”Skal vi ikke lige prøve at finde ud af, hvad det var?” (...). Og ud fra det, der blev det sådan noget med ”Hvad kan vi gå ind og undersøge?”. Og så opstod der et par grupper der. (Informant 3)

Jeg møder jeg ham (der bliver formand; min kommentar) til et møde. Og så melder jeg mig ind også. Og så er det os to, der driver foreningen. (Informant 2)

Når modstandsgruppen har konstitueret sig, indkaldes evt. en bredere gruppe af lokale interessenter til møder, og senere kan gruppen evt. formaliseres til at være en forening:

Der var vi jo 50-100, der så var sammen om ”Hvad gør vi?” Og senere kom det så til, at vi stiftede en juridisk forening, og vi fik samlet penge ind til en advokat, og alle de mere tekniske ting blev sat op med bestyrelse og så videre. (Informant 6)

I en case overtages en eksisterende forening fra et andet område:

Men på det tidspunkt var der jo ikke rigtig nogen heroppe fra endnu, så det skulle ligesom bygges op. Og dengang vi så holdt det første møde var der en håndfuld mennesker, der så satte sig sammen, og så i løbet af det første

års tid fandt det ud af, at det skulle være (foreningens navn; min kommentar). (Informant 4)

Modstanden kan også organiseres via sociale medier eller via i forvejen eksisterende lokale borgergrupper, og derpå formidles og udbredes online via sociale medier som Facebook. Informanten her var en del af en lokal borgergruppe, der eksisterede på forhånd:

Jeg blev koordinator på alt det der med at få sendt høringssvar ind. Så jeg lavede en facebookgruppe, hvor det handlede om at komme med en masse fakta, og ligesom få folk til at forstå, hvad de skal skrive, og de må gerne plukke alt det der, jeg havde proppet ind. (Informant 7)

Konstitueringen af fællesskabet sker således typisk under de fysiske møder, eller i relationer eller grupper, der eksisterer i forvejen. Fællesskabet kan desuden organiseres og udbredes via sociale medier.

5.5.3 Organisering og opretholdelse af fællesskabet

Der ses forskellige grader af organisering fra sammenslutninger af individer over uformelle grupper til organiserede foreninger. Ens for alle cases er at arbejdet er frivilligt og ulønnet.

En informant fra en løst organiseret gruppe beskriver samarbejdsformen som en ”gadebande”:

Hvis de kommer ind i vores kvarter, så samles vi og kaster sten, og så går vi tilbage til det vi ellers lavede før. (Informant 8)

Nogle af de mere organiserede grupper fungerer uden formel ledelse:

Og der er ikke én i gruppen, der bestemmer. Vi bestemmer faktisk alle sammen. Vi bliver enige om, nu gør vi noget og hvem gør hvad. Folk kaster bare idéer og nogen griber dem. Idéerne bliver aldrig ladet i stikken. Hvis en siger: ”Det fikser jeg”, så fikser de det. Og vi går ikke og holder øje med hinanden: ”Nååh, fik hun nu gjort det?” eller ”Fik du nu skrevet det der?”. Det er folk, der bare har det her drive. Alle sammen. De er helt ekstremt pålidelige. (Informant 1)

Omkring grupperne er der ofte en ydre kreds af personer, som kan tilkaldes, og som bakker op med praktiske aktiviteter. Informant 1 fortæller:

Og så har vi jo ekstra folk, som bakker gruppen op. Især herfra lokalområdet. Der er også folk, der kan alt muligt. Så kan nogen lave små satiriske videoer, og nogen kan lave andre ting. (Informant 1)

En vigtig del af fællesskabet er det at hente viden ind udefra, fx medlemmer med erfaring fra tidligere modstandshandlinger, som spørges til råds eller kommer med sparring. Viden kan således komme både fra de lokale medlemmer med erfaring og fra personer udefra samt fra grupper andre steder:

Vi blev taget i hånden af nogen, der havde prøvet det før. Der siger: ”Prøv at høre, det eneste I kan gøre, det er, at I skal have fat i de der byrådspolitikere”. (Informant 1)

Og der var det rigtig dejligt at have nogle samarbejdspartnere nationalt. Der var folk, der allerede vidste en hel masse. Dem kunne jeg selvfølgelig trække fakta ud af. (Informant 7)

Fællesskab angives af alle informanter at være en afgørende faktor for modstand. Det at være en del af fællesskabet giver styrke og energi til det enkelte individ. Desuden komplementerer medlemmerne hinanden med faglige kompetencer, mens personlige kompetencer i højere grad synes at matche, fx det at have et højt engagement og en høj grad af pålidelighed, og stærke venskaber kan opstå. Fællesskabet kan være med

til at give en følelse af, at man er ”på rette vej” og nogen at spejle sig i. Desuden kan informanterne opleve en tilfredsstillelse ved at deltage i fællesskabet, og der kan også være en bredere oplevelse af at være en del af en bevægelse. Både i og mellem grupper kan der foregå sparring, vidensdeling og oplæring. Fællesskaberne opstår oftest ved fysiske møder, hvor man finder sammen og derpå mobiliserer sig om sagen, men kan også udspringe af eksisterende foreninger eller kontakter. Når fællesskabet har etableret sig, inddrages ofte en bredere gruppe i lokalsamfundet. Fællesskaberne kan enten være løst forbundne, fungere som selvorganiserende arbejdsgrupper, være tætte grupper holdt sammen af venskabsbånd eller fungere som formaliserede foreninger.

Kapitel 6. Diskussion

I dette kapitel diskuteres fundene fra analysen, herunder relation til anden forskning. Herefter diskuteres specialets metode med afsæt i en række kvalitetskriterier for kvalitativ forskning. Til sidst diskuteres specialets implikationer.

6.1 Diskussion af analysefund

I dette afsnit diskuteres de empiriske fund fra analysen, herunder hvordan mine fund stemmer overens med, modsiger eller komplementerer eksisterende forskning. Der fokuseres på fund relateret til hhv. modstandstype og form, samt mulige årsager hertil, fund relateret til udløsende faktorer for modstand, herunder oplevelser og følelser, fund relateret til fremmende og hæmmende faktorer samt fund relateret til fællesskabets betydning for modstand.

6.1.1 Diskussion af fund relateret til modstandens former og præferencer herfor

Et vigtigt undersøgelsesfund er, at informanterne i forhold til det at yde modstand stilles over for en række valg, fx om man vil være ”for” eller ”imod”, det vil sige, om man primært vil profilere sig som en modstandsgruppe, der er imod det planlagte projekt, eller om man vil profilere sig som en beskytter af noget værdifuldt, der tales op, fx at man har et godt lokalsamfund eller en flot natur. Et andet fund er at informanterne tager aktiv stilling til hvilken form modstanden skal have, herunder findes der i interviewmaterialet et skel mellem aktivistisk modstand versus politisk strategisk modstand. Skellet kan her ses som undertyper af aktiv modstand, det vil sige, om man primært vil satse på aktivistisk protest eller på opbyggelig argumentation. Dette kan dels afhænge af hvad der vurderes at være mest virksomt, dels være udtryk for personlige præferencer, herunder en sontring mellem ”sådan er vi” og ”sådan er vi ikke” (jf. ”Det er ikke vores måde at leve på”; citat, Informant 4, p. 33).

Om man vælger at definere sig som ”for” eller ”imod” ser ud til at være et resultat af en kombination af personlige præferencer og af en strategisk diskussion i gruppen.

Præferencen for politisk strategisk modstand synes i højere grad alene at være en personlig præference, som evt. kan være relateret til informanternes mellemlange og lange uddannelser. Der kan her være tale om en socialisering i fx uddannelsessystemer, som kan give en forventning om, at gode argumenter og rationalitet vægtes højt. Denne forventning kan tænkes overført til modstandshandlinger, fx når informanterne invites ind i deltagelsesprocesser. Informanterne kan med andre ord opleve en krænkelse af denne forventning, når der ikke bliver lyttet, og konsekvensen kan være vrede og værnemekanismer, herunder dannelse af kollektiver til forsvar af egne og fælles interesser, værdighed og identitet (Hodson, 1995; Hodson, 2001; Lysgaard 1985).

I undersøgelsen omtales alene aktiv modstand, der subkategoriseres i kategorierne aktivisme og politisk strategisk modstand, mens den passive modstand synes at være fraværende. En mulig årsag hertil kan være, at det er svært at være passiv, forslæbende eller ikke at deltage i denne type processer, da man herved mister indflydelse og adgang til vigtig viden. Modstandsaktiviteterne er således i langt overvejende grad aktive og målrettede, hvilket også angives at have den største effekt i studier af Ashforth & Mael (1998). Modstandshandlingerne udspilles i høj grad indenfor de organisatoriske og demokratiske rammer (autoriserede), og er primært rettet mod fælles og offentlige interesser (facilitative). Det ser ligeledes ud til, at argumenter vedrørende smal egeninteresse enten nedtones eller betragtes som sekundære i forhold til de fælles interesser.

6.1.2 Diskussion af fund relateret til modstandens udløsere

Et første vigtigt fund i forhold til de udløsende faktorer for modstand er informanternes oplevelse af at *opdage noget skjult*. Dette opleves som urimeligt og kan være knyttet til en oplevelse af manglende retfærdighed og gensidighed, hvilket krænker retfærdighedsfølelsen og medfører vrede. Et andet fund er, at *trusler ift. tab af goder* er en udløsende faktor for vrede, herunder *egne goder* (fx tab af ejendomsværdi), *andres eller fælles goder*, fx natur. Et tredje fund er det, at en oplevet *prioritering af magtfulde interesser* og det, at *der ikke lyttes*, kan se ud til at fungere som en genudløsende eller vedligeholdende faktor for vrede. Disse faktorer kan ses som et udtryk for krænkede normer.

Hodson (2001) beskriver, hvordan krænkede normer er krænkelse af værdighed, og at værdighed søges forsvaret ved modstand i form af modreaktioner, der skal øge værdighed (Hodson 2001; Strauss, 1998). Modstand defineres af Ashforth og Male (1998) som et forsvar ift. selvbillede og identitet og af Lysgaard som et forsvar ved angreb på interesser. Det kan være svært at adskille identitet og interesser i denne sammenhæng, da de kan være sammenvævede, for så vidt at interesser er et udtryk for identitet, fx kan det tænkes, at valg af bosætning på landet eller nær naturen er udtryk for identitet (Ashforth & Male, 2024) og kommer til udtryk i de interesser, der forsvares (Lysgaard, 1985), fx ejendomsret.

Den mest fremtrædende og betydningsfulde følelse, som informanterne beskriver, er vrede eller relaterede følelser til vrede, herunder indignation. Hochschild (2012) definerer vrede som en biologisk sans, der, ligesom de øvrige sanser, giver os essentielle informationer om verden og vores overlevelse. Vrede betragtes som den vigtigste sans hos mennesker, da den formidler afgørende informationer om trusler og fare (Hochschild, 2012, s. 30). Denne følelse kan fremkaldes af en uventet hændelse, som en anden person intentionelt forårsager (årsag), og som forhindrer en i at nå sine mål og ønsker (diskrepans) og man samtidig vurderer sine egne coping-muligheder som betydelige. Hochschild fremhæver vrede som et alarmsystem, der signalerer fare og vreden stimulerer kognitiv fortolkning og forbereder samtidig kroppen på handling. Uden vrede ville en person mangle dette alarmsystem. Vrede og indignation kan give en følelse af magt og kontrol (jeg kan angribe og ramme dig tilbage; Hochschild, 2012, p. 240. Chart 1), i modsætning til frygt og afmagt, som repræsenterer underlegenhedsfølelser. Vrede er ifølge Hochschild (2012) et resultat af individets vurdering af situationen i kombination med erfaringer og underliggende sandheder (operating truths; Hochschild, 2012, p. 30) i individet. Vrede opstår fra et subjektivt perspektiv med henvisning til en lokal moralsk orden (Harré, 1986, if. Hochschild, 2012) og en krænkelse af forventning (Ashforth, 1989; Hochschild, 2012), og kan danne bro mellem tidligere oplevelser og nutidige fortolkninger (Hochschild, 2012, p. 231).

En oplevelse af prioritering af magtfulde interesser og det, at der ikke lyttes, virker vedligeholdende for vreden, hvilket kan skyldes at tilbud om involvering kan skabe en

forventning om indflydelse og værdig behandling. Men når systemet ensidigt fastsætter rammerne for deltagelsen ud fra beslutninger, hvor en parts vilje opleves at dominere, underminerer det igen værdigheden (Hodson, 2001, p. 139) og fører til fornyet vrede. Deltagelsen risikerer derfor at blive en vedligeholdende faktor for vrede og modstand, da den opfattes som uværdig. Det kan være startskud til en større organisering (Hodson, 2001).

Udløsende faktorer for modstand kan således være at opdage noget skjult, at opleve trusler ift. tab af goder, herunder egne goder, andres eller fælles goder, og det at magtfulde interesser prioriteres. Det at magtfulde interesser prioriteres samtidig med, at der ikke lyttes, kan se ud til at fungere som en genudløsende eller vedligeholdende faktor for vrede. Vreden beskrives som en biologisk sans og et alarmsystem, der advarer om fare og trusler, og den udløses særligt af andres intentionelle handlinger som krænker ens egne mål og ønsker, inklusive et overraskelsesmoment. Desuden er det, at den truede part vurderer egne handlemuligheder som betydelige et vigtigt kendetegn. Vrede er en kognitiv og handlingsstimulerende emotion, som knytter an sig til både erfaringer og underliggende personlige sandheder, herunder til moralske overbevisninger og forventninger. Tilbud om involvering kan skabe en forventning om indflydelse og værdig behandling som kan være en yderligere faktor, der krænker forventninger og udløser vrede.

6.1.3 Diskussion af fund relateret til fremmede faktorer

Blandt individuelle fremmede faktorer fremhæver informanterne især faglige, organisatoriske og sociale kompetencer som essentielle for deres modstandshandlinger. Dette inkluderer både uddannelsesmæssige og jobmæssige kompetencer, som for eksempel evnen til at gennemgå omfattende sager eller at strukturere information. Desuden nævnes erfaringer fra tidligere modstands- eller organisationsarbejde som vigtig, herunder fx det at navigere i det formelle ift. foreninger.

Informanterne påpeger et stort engagement som en afgørende fremmede faktor, hvilket ses udtrykt i form af vedholdenhed og håb/optimisme og i følelsen af succes ved at nå delmål, som forstærker engagementet. Det bekræfter tidligere forskning af Ashforth og Mael (1998), som ligeledes finder engagement som en vigtig faktor.

En vigtig faktor for engagement er tid; fire af informanterne er pensionister og angiver på den baggrund at have tid til at engagere sig. Det bekræfter fund af Wiltfang og McAdam (1991) ift. tid som et afgørende parameter, dog er ingen studerende repræsenteret i min undersøgelse, hvilket står i kontrast til deres studie, hvor studerende udgjorde flertallet. Et andet interessant fund er, at alder ikke kun relaterer sig til den tid informanterne har til rådighed, som Wiltfang & McAdam (1991) angiver, men af informanterne også knyttes til erfaring og modenhed, som kan bidrage til modstand, fx ift. at afvise magthavernes definition af situationen og stå fast i sin overbevisning (jf. Ashforth & Mael, 1998). Erfaringen kan også bygge på faktorerne tidligere oplevelser af brud på tillid (Near & Miceli, 1987) og deraf afledt deltagelse i modstandshandlinger (Wiltfang & McAdam, 1991) som to informanter opgiver. Interessante fund er også 1) fund af bevidsthed om værdien af at bruge vrede konstruktivt og kanalisere den ind i handling, og 2) at ikke-kanaliseret vrede kan se ud til potentielt at kunne true informanternes sundhed og velvære.

Syv af de otte informanter giver udtryk for en krænket retfærdighedsfølelse eller afledninger deraf og en af informanterne beskriver retfærdighedsfølelsen som stærk og iboende allerede fra da barndommen. Det kan evt. være udtryk for et stærkt moralsk kodeks, der også fremhæves af Ashforth og Mael (1998) som en vigtig individuel faktor for modstand.

De individuelle faktorer for modstand ser således ud til at bekræfte og bestyrke den foreliggende forskning præsenteret i det teoretiske afsæt, herunder at faktorerne tid, engagement og en selvstændig vurdering af situationen som bærende for modstand, samt at alder kan have betydning for både tid, erfaring og det at kunne indtage en selvstændig position i forhold til det at yde modstand. Desuden omtaler flere det at have en stærk retfærdighedsfølelse hvilket bekræfter fund af Ashforth & Mael (1998) ift. at individerne ofte har et stærkt moralsk kodeks.

Den vigtigste fremmende situationelle faktor er støtte fra omgivelserne, hvilket bekræfter social støtte som en vigtig faktor i både konkret i forhold til, at antal styrker modstand og forhold til det at kunne artikulere, udveksle og legitimere sine oplevelser

og holdninger (Ashforth & Mael, 1998). Den sociale støtte kommer fra den nærmeste familie, fra gruppen, fra lokalsamfundet eller fra andre modstandsgrupper eller personer der fungerer som rådgivere. Støtten fra en ægtefælle og eventuelle børn er afgørende.

De vigtigste fund i forhold til sociale faktorer er, hvad gruppen tilfører individet, herunder anerkendelse, beskyttelse, energi og mening. Den sociale støtte bidrager til, at informanterne får fornyet gåpåmod og energi til deres modstand, på trods af, at det kan føles uvant, samt modet til fx at stille sig offentligt til skue. Det sidste kan tilskrives, at der sker en gradvis socialisering og normalisering af modstandshandlingerne (jf. Wiltfang & McAdam, 1991).

6.1.4 Diskussion af fund relateret til hæmmende faktorer

Som det vigtigste fund i forhold til hæmmende faktor for modstand nævner informanterne eget helbred, herunder balancen mellem et stort engagement og den risiko der er for at få stressreaktioner eller overbelastning. Dette kan ses som nyt fund, om end det delvist er tematiseret af Scott som activist burnout (jf. Scott, 2021). En informant beskriver, hvordan følelser forvaltes aktivt, og at følelser af afmagt ikke tillades at tage overhånd, da det vil dræbe handling, energi og kreativitet.

En mindre betydende faktor synes være, at egne interesser kan trues af modstandsarbejdet i form af interessekonflikter, fx interesser i forhold til ens arbejde eller adgang til goder (fx adgang til skov og lejemål). Dette angives af informanterne i at være mindre væsentlige eller håndterbare faktorer. For eksempel forvaltes en potentiel interessekonflikt med arbejdspladsen ved at balancere ved åbenhed om sagen overfor arbejdspladsen og ved at balancere sine offentlige aktiviteter i forhold til sagen.

Informanterne giver ikke direkte udtryk for frygt for repressalier eller intimidering, men beskriver alligevel, at negative omgivelseresrespons kan virke hæmmende (se næste nedenfor). De forhold, der *ikke* genfindes i mine data, er udbredte følelser af magtesløshed, uundgåelighed og manglende udveje, hvilket sandsynligvis skyldes det selekterede materiale, idet informanterne er udvalgt på baggrund af stort engagement. Desuden giver en informant udtryk for, at følelsen af afmagt er problematisk og kan være

kontraproduktiv ift. modstand: ”Det er ikke afmagt. Fordi afmagt kan jo pludselig kvæle kreativitet. Så det er vrede” (Informant 7, p. 43). Ligeledes findes systembevarende overbevisninger og systemretfærdiggørelse (jf. Jost, 2019) ikke repræsenteret i data, hvilket kan skyldes at undersøgelsespopulationen er valgt ud fra et kriterie om netop at yde en aktiv modstand, der i sig selv står i kontrast til en systembevarende og systemretfærdiggørende position.

Hvad angår hæmmende situationelle faktorer, omhandler informanternes bekymringer primært negative omgivelsesrespons, hvilket er en faktor, der angives at kunne dæmpe deres modstand. Det negative omgivelsesrespons kan komme fra ægtefælle eller børn, venner og familie eller fra det bredere samfund. Det respons, der vægter højest for informanterne, og ses som mest betydende er den nære familie. I forhold til venner og øvrige familie her selvbeskyttende strategier, fx er en strategi at justere samtalers indhold efter modtagerens respons. En anden strategi er, at ”dække sig selv af” følelsesmæssigt inden mødet med venner eller familie. En tredje strategi er at justere antallet af læserbreve, og opfordre andre til at skrive eller være afsendere, så vedkommendes egen synlighed nedsættes. Informanterne anvender forskellige former for emotionshåndtering som kan tolkes som emotionsarbejde i en social kontekst, tilsvarende dét Hochschild (2012) kalder overfladisk og dybt emotionsarbejde. Et overfladisk emotionsarbejde refererer til en regulering af følelser, hvor individer tilpasser deres følelsesmæssige udtryk for at opfylde sociale normer og et dybt emotionsarbejde er en proces, hvor individet ikke blot tilpasser sit følelsesmæssige udtryk, men aktivt arbejder med justering af sine følelser for at skabe ægte indre oplevelse, der stemmer overens med situationen, herunder fx et kognitivt perspektivskifte, hvor situationen omfortolkes og skaber en ny måde at tænke og føle på, som er mere i overensstemmelse med det man ønsker at føle (parafrase; Kyed, 2017, p. 149) og kan være en måde at imødekomme og omfortolke skuffelser eller skam. Skam angives som en underlegenhedsfølelse ift. den sociale omverden (Hochschild, 2012, p. 241, Chart 1), og regulerer individet i forhold til den sociale verden inklusive det at overholde normer for adfærd. Både justering i form af emneskift, det at skrue ned og det at uddelegere læserbreve og at justere egne følelser inden mødet med andre kan således ses som selvbeskyttelsesstrategier samt et emotionsarbejde, der regulerer ens position og sikkerhed i den sociale verden. Frygt nævnes ikke eksplicit af informanterne, men frygt for social miskreditering kan ligge implicit i disse handlinger.

Modstand ser altså ud til primært at hæmmes af faktorer i den sociale verden, herunder de nære omgivelser, der kan få informanterne til at udføre både overfladisk og dybt emotionsarbejde for at tilpasse sig reaktioner i den sociale verden og undgå negative emotioner. Dette fund står i kontrast til mit teoretiske afsæt, hvor situationelle faktorer der hæmmer modstand, relaterer sig til faktorerne normativ kontrol (Ashforth & Mael, 1998; Crowley, 2012; Hodson, 1995) og vedvarende magtudøvelse (Ashforth & Mael, 1998; Scott, 2021). Det ser her ud til at informanterne er mere optaget af negative omgivelsesrespons fra nære relationer og de nærmeste omgivelser, og at de i en mindre grad har deres fokus på hvordan modstand evt. kan hæmmes af systemfaktorer, herunder indirekte, normativ kontrol indlejret i processer og/eller vedvarende magtudøvelse.

6.1.5 Diskussion af fund relateret til fællesskab - betydning og konstitutionsbetingelser

Fællesskabets (kollektivets) betydning angives af informanterne som essentiel for at kunne yde modstand, idet det giver energi og hænder til at håndtere modstandshandlinger og opgaver, blandt andet via komplementerende faglige kompetencer og deling af arbejdsbyrden. Desuden ses det, at et godt match ift. personlige kompetencer, herunder særligt fx pålidelighed og engagement, giver anledning til en følelse af "vi". Fællesskabet opstår oftest ved fysiske møder, hvor deltagerne finder hinanden via deres interesse for sagen, eller det udspringer af eksisterende relationer, og bidrager med validering af oplevelsen af situationen, at være på rette vej og med beskyttelse af den enkelte.

Dette bekræfter i store træk den forskning, der blev gennemgået i det teoretiske afsæt; Der ses en stærk identifikation, herunder en følelse af at "de er ligesom mig" (Informant 1, p. 47) som sker på baggrund af nærhed og lighed (Lysgaard, 1985), det sidste er i dette tilfælde særligt højt engagement og pålidelighed, samt at kollektivet og organiseringen er en måde at bevare selvbillede og værdighed (Ashforth & Mael 1998; Hodson 1995), herunder ved dannelse af en følelse af "vi" og at man er "det samme". Særligt interessant finder jeg den sammensvejsning (Lysgaard, 1985) som findes i flere af grupperne, hvor der dannes stærke bånd af venskab og tillid.

Disse fund bekræfter en generel teoretiske forståelse af identifikation som en proces, hvor individet internaliserer fælles træk eller mål, og hvor denne følelse af tilhørsforhold kan føre til en oplevelse af "oneness" (Ashforth & Mael, 2024, s. 332); Ashforth og Mael (2024) argumenterer i dette nyere arbejde for en proces, der er bredere end den klassiske sociale identitetsteori, som var det oprindelige afsæt (Ashforth & Mael, 1998), og som primært betoner social identitetsteori. I stedet argumenterer forfatterne for, at identifikation kan ske i mange forhold, fx til personer, relationer, artefakter eller praksisser. Desuden beskrives identifikation som en visceral oplevelse, hvor individer i højere grad identificerer sig med proximale mål, altså det nære og konkrete, end med mere distale, fjerne mål (Ashforth & Mael, 2024). Proximale mål kan således skabe en stærk følelse af samhørighed og knytte an til en bred vifte af faktorer udover gruppetilhørsforholdet i sig selv: "Indeed, an individual can vest their sense of self in anything for which they feel oneness – the essence of identification" (Ashforth & Mael, 2024, p. 332). Proximale mål kan således også tænkes at være natur, lokalsamfund og stedtilknytning, som kan give anledning til andre, kraftige identifikationer (Clausen & Rudolph, 2019).

Både Fantasia og Lysgaard peger på, at en bredere organisering er vigtig ift. forhandlingsstyrke. Fantasia (1988) beskriver, at en bredere solidaritetskultur kan opstå men at den afhænger af deltagernes bevidsthed og tradition for solidaritet (Fantasia, 1988) og kræver, at individer bringes sammen og udfører fælles handlinger (Fantasia 1988; Lysgaard 1985). Organiseringen kan give beskyttelse og en samlet stemme ift. forhandling af vilkår (Ashforth & Mael, 1998; Hodson, 2001; Lysgaard, 1985).

6.2 Diskussion af specialet i forhold til kvalitetskriterier for kvalitativ forskning

Lincoln og Guba (1985, if. Zhang & Wildemuth, 2005, p. 6) har formuleret fire kriterier til refleksion over- og evaluering af - kvalitativ forsknings kvalitet. Disse fire kvalitetsparametre vil blive gennemgået i det følgende afsnit ligesom jeg vil foretage en refleksion over kvalitet af egen undersøgelse.

6.2.1 Troværdighed

Som et vigtigt parameter for troværdighed er en tilpas repræsentation af de fænomener, man som forsker undersøger i den sociale verden. Dette kan ske via et engagement med feltet, som kan sikre indblik og forståelse for fænomenet og dynamikkerne der studeres (Zhang & Wildemuth, 2005, p. 6), fx via kontakt med forskningsfeltet gennem en længere periode, hvilket giver dybde i forståelsen. Det kan også ske ved triangulering, fx når medlemmer af undersøgelsesfeltet eller forskerkolleger gennemlæser og kommenterer forskningsresultaterne eller ved at tjekke sine forståelser med interviewdeltagerne. Desuden kan troværdighed tilstræbes ved at lade forskningen tage afsæt i så præcise kodningskategorier som muligt, hvilket kan ske ved at etablere et teoretisk afsæt, der bygger på tidligere forskning.

I dette speciale har jeg fokuseret på at opnå en bedre forståelse af modstand og de psykologiske årsager, herunder de udløsende, fremmende og hæmmende faktorer, der påvirker denne modstand. Formålet har været at forstå komplekse fænomener og at udfordre eksisterende antagelser og at bidrage til at synliggøre mønstre og videreudvikle, teste og udfordre teorier. Jeg har valgt en forskningsmæssig tilgang, der både rummer analytisk stringens og fortolkningsmæssig subjektivitet. Mit specialeprojekt har varet 4 måneder, men bygger på et forudgående kendskab til feltet, både i forbindelse med en tidligere opgave og et personligt kendskab som aktiv i modstandshandlinger i forhold til et lokalt projekt, hvilket har været med til at forme min interesse for fænomenet. I kraft af min egen situation har det været vigtigt for mig løbende at reflektere over min egen rolle, herunder mit engagement. Især mine forforståelser kan øve indflydelse, herunder en positiv effekt i form af at bidrage til at formulere relevante spørgsmål i interviewprocessen og skabe en dybere forståelse af informanternes subjektive oplevelser, men de kan også have negative konsekvenser, fx ved at påvirke objektiviteten i interviewsituationen eller farve datafortolkningen. Jeg har løbende arbejdet med en bevidstgøre mine forforståelser. Desuden har jeg aktivt anvendt det teoretiske afsæt som en strukturel ledetråd under interviews og databehandlingen, med henblik på at sikre en afbalanceret og akademisk tilgang og således fremme en objektiv dataindsamling og en reflekteret analyse.

Informanterne er udvalgt på baggrund af høj aktivitet i forhold til modstandshandlinger. Udvælgelsen af informanterne er sket på baggrund af dette høje engagement, og kan betegnes som ”ekstreme” (Tanggaard, 2024), hvilket har været intentionelt for netop at indkredse og undersøge fænomenet modstand. Det har været mit ønske at tilstræbe en høj troværdighed via rige citater og åbenhed om design, herunder projektets metodebeskrivelse, interviewguide og kodningsskema inklusive den teoretiske forankring af kodninger. Desuden er specialets opbygning og fund trianguleret via gennemlæsning af en specialekollega og via min vejleders løbende gennemlæsninger og kommentarer.

6.2.2 Omsættelighed/generaliserbarhed

Spørgsmålet om omsættelighed og generaliserbarhed drejer sig om, hvorvidt fund og hypoteser kan overføres til andre kontekster (Zhang & Wildemuth, 2005, p. 6). Generaliserbarheden kan understøttes af et teoretisk afsæt, der bygger på tidligere forskning, der kan være med til at underbygge, at der kan være tale om mere generelle fænomener. Desuden kan transparens og konsistens i processen være med til at støtte generaliserbarheden, hvis kategorier bygger direkte på denne forskning. Desuden er det vigtigt, at andre forskere og læsere selv kan vurdere generaliserbarheden, fx via rige citater, der uddrages direkte fra data og repræsenterer informanternes oplevelser.

I dette speciale har jeg fremlagt min analysetemplate, som er konstrueret på baggrund af eksisterende teori om modstand og organisering af modstand. Analysetemplaten er bygget op med hovedkategorier og underkategorier med en række specifikke temaer, der henviser direkte til den anvendte teori. Fund og konklusioner bygger på stor mængde og rigdom i citater, hvor mit mål har været en tilpas dækkende og repræsentativ fremstilling af informanternes oplevelser af den sociale virkelighed. Generaliserbarheden kan dog være lavere da der er tale om udvalgte og mere ”ekstreme cases” (Tanggaard, 2024), og det medfører både fordele og begrænsninger. Det kan være sværere at generalisere specialets fund til en bredere population, mens der kan være værdi i en mere specifik, analytisk generalisering ift. lignende problemfelter.

6.2.3 Pålidelighed

Spørgsmålet om pålidelighed beskæftiger sig med, om der er indre sammenhæng i processen og eventuelle forandringer i processen, inklusive måden forskeren gør rede for ændringer ved det undersøgte fænomen (Zhang & Wildemuth, 2005, p. 6). Det kan gøres ved en så transparent kodningsproces som muligt, inklusive det at koderne bekræftes internt, fx ved at lade en medforsker bekræfte koderne og kode efter samme analysematrice.

I forhold til mine forskningsresultater kan der her påpeges en manglende pålidelighed, som primært skyldes at specialet ikke er skrevet i en gruppe af forskere, og at der ikke har været ressourcer til at lade andre forskere gennemgå mine resultater. Der kan dog argumenteres for, at specialets vejleder i en vis grad har imødekommet kriteriet om pålidelighed, da vejleder løbende har assisteret og kvalitetskontrolleret valg af teori-grundlag og udformning af analysematrice og har godkendt validiteten af kodningskategorierne, samt deltaget i at vurdere sammenhæng mellem teori og mine uddrag af datamaterialet.

6.2.4 Bekræftelighed

Bekræftelighed opnås ved en grad af bekræftelse fra andre der læser forskningsresultaterne, fx ved at lade andre gennemgå og vurdere ens samlede arbejde, resultater og fortolkninger (Zhang & Wildemuth, 2005, p. 6). Det kan gøres ved at åbne sine data for andre forskere eller ved at lade sine informanter læse deres transskriptioner og evaluere forskningsfund.

I dette speciale har informanterne ikke gennemlæst de enkelte transskriptioner, men har fået mulighed for at få specialet til gennemlæsning. Desuden har gennemlæsning ved en flere medstuderende og den løbende gennemlæsning fra specialevejleder bidraget til bekræftelighed.

6.2.5 Samlet vurdering

I forhold til de samlede kriterier for god forskning er konklusionen på den samlede kvalitetsvurdering at specialet i vidt omfang lever op til kriterierne. Valget af informanter kan også være en betydende faktor, idet der har været tale om en bevidst udvælgelse af informanter, der kan belyse dette specifikke problemfelt. Desuden er mit eget engagement i forhold til modstand tilstræbt at være et afsæt for engagement og kontakt med feltet for derved at opnå en dybde i indsigterne, men hvor der også er risiko for at fremstå farvet. Det har derfor været vigtigt for mig at bruge så mange og så rige citater fra informanterne som muligt, således at læseren selv kan bedømme indholdet. Identificerede potentialer for forbedring vedrører bl.a. det faktum, at forskningen er udført alene, og at jeg ikke har haft tætte sparringspartnere i en forskningsgruppe, hvilket jeg vil tilstræbe fremover. Jeg har løbende haft udbytte af min vejleder som sparringspartner i forhold til at justere kategorier ift. teorigrundlag og at modvirke drifting i mit analytiske fokus.

6.3 Specialets mulige implikationer

I det følgende skitserer jeg bud på aktørgrupper som kan drage udbytte af dette speciale; 1) *dem, der yder modstand*, 2) *den almene borger*, 3) *tilrettelæggere af deltagelses- og inddragelsesprocesser*, 4) *politikere og andre beslutningstagere* og 5) *behandlere i klinisk praksis*. Hver af disse underafsnit afrundes med forslag til videre forskning eller anden handling.

6.3.1 Implikationer for dem, der yder modstand

For de informanter, der har bidraget med deres stemme i dette speciale, er der en oplevelse af enten at blive omgået eller ikke at blive hørt, hvilket giver anledning til vrede og modstand. Det er vigtigt at anerkende, at modstand kan være en måde at beskytte egen værdighed, identitet og interesser. Jeg håber med dette speciale at have givet informanterne en stemme og så andre i samme situation kan spejle og genkende sig og hermed træde ud af isolation. Dette ikke med henblik på normalisering af de forhold, der beskrives, men med henblik på fællesskab og legitimering af marginaliserende perspektiver og mulighed for samme legitimering. Desuden har styrken i den sociale

støtte og den dybde, der kan opstå i fællesskabet været vigtige fund, der evt. kan bruges af individer, der yder modstand, herunder at fællesskabet kan tænkes at balancere den psykiske belastning for den enkelte, som ikke kan tale med 'hvem som helst' om sagen uden at skulle justere sine udtryk og emotioner jf. mine fund der er perspektiveret til arbejde af Hochschild (2012). En implikation af denne undersøgelse kan derfor være et øget fokus på det at understøtte organisering, støttende relationer.

6.3.2 Implikationer for den almene borger

For den almene borger, er det mit håb at undersøgelsen kan give et indblik i nogle af de belastninger folk som yder modstand kan møde, herunder strukturelle forhold, og at det kan være vigtigt at møde sine medmennesker med nysgerrighed og forståelse bl.a. for at undgå at marginalisere yderligere. Det er her en pointe fra min undersøgelse, at social støtte kan komme i mange former, og at det vigtigste for den, der yder modstand er ikke at blive mødt med ligegyldighed. Et mål kan derfor være at udbrede et større kendskab og dermed en større forståelse i offentligheden omkring netop denne type belastning.

6.3.3 Implikationer for proces - design og gennemførelse

Processer der baserer sig på politiske beslutninger og hvor der er vigtige hensyn til både samfund, mennesker, natur og miljø kan være særligt sårbare for borgernes oplevelse af magtudøvelse (Weisdorf, Vangkilde & Lex, 2025). Som implikation for tilrettelæggere af deltagelses- og inddragelsesprocesser ligger der derfor et vigtigt ansvar i at skabe inkluderende og transparente rammer, hvor borgernes stemmer kan blive hørt og værdsat som værdige partsindlæg. Det kan være afgørende for tilrettelæggerne at erkende, at modstand særligt kan opstå når borgere oplever, at noget skjules og sløres, når magtfulde interesser tildeles fordele samt når borgernes input bliver ignoreret eller afvist. Et demokratisk system bør tilstræbe at anerkende og integrere borgernes perspektiver, hvilket kan tænkes at virke forebyggende på frustration, vrede og modstandshandlinger. En sådan tilgang kan evt. medvirke til at reducere risiko for alvorligere sociale konflikter, samtidig med at processerne kan understøtte mere bæredygtige og gennemtænkte resultater. Det er mit håb at bidrage til en øget bevidsthed om disse forhold, særligt de udløsende faktorer. Et andet vigtigt perspektiv er, at processer, der

gentages mange steder kan ses som mønstre og udløse refleksion og læring hos dem, der designer og udfører processerne. Eksempelvis viser forskning i processer for vedvarende energianlæg, at bestemte typer af beslutninger (fx om placering) ofte træffes bag lukkede døre baseret på særlige interesser, fx jordejerskab, og at den formelle deltagelse derfor kan fremstå som en pseudoproces (Clausen & Nyborg, 2016; Clausen, Rudolph & Nyborg, 2021; Kirkegaard et al., 2023). Dette speciale kan derfor være ses som afsæt og inspiration til deltager- og forandringsorienteret forskning, fx via deltageraktionsforskning (Thingstrup & Lind, 2005) i tilsvarende processer. Sidst men ikke mindst vil det være et vigtigt videre forskningspunkt at undersøge om der er forskel på de processer, hvor modstand opstår og dem, hvor den evt. ikke opstår, da kimen til frugtbarvej for alle parter kan ligge i disse forskelle, og evt. vil kunne afdækkes og ekspliciteres kvalitativt.

6.5.4 Implikationer for politikere og andre beslutningstagere

For politikere kan modstand være et signal om, at de eksisterende beslutningsprocesser kan mangle legitimitet eller at processerne er behæftede systematiske fejl, underliggende uretfærdigheder eller eksklusion af bestemte perspektiver. Dette speciale kan bidrage til særligt at belyse forhold ved infrastrukturudbygning, hvor myndighederne risikerer at optræde dominerende (Kirkegaard et al., 2023; Schouten & Bachmann, 2022; Weisdorf, Vangkilde & Lex, 2025). Modstand kan i dette lys være en indikator på en underliggende konflikt som i denne empiri kun optræder i sin kimform, og indikerer et behov for demokratiske forbedringer og mere legitime inddragelsesformer. Dette indebærer, at politikere og embedsmænd accepterer modstand som en mulighed for læring, udvikling og nytænkning, og bevarer kontakt og dialog med de involverede områder og befolkninger. Et vigtigt perspektiv er også, at modstand kan være et forsvar af fælles goder af almen interesse, fx eksisterende fællesskaber og værdifuld natur. Derfor bør modstand ikke per definition ses som en individuel udfordring tilhørende de som udøver modstanden, men potentielt som et samfundsanliggende der kan komme alle til gavn, hvis en demokratisk og åben proces ikke blot tillades, men prioriteres (Clausen, Rudolph & Nyborg, 2021).

6.5.5 Implikationer for terapeutisk praksis

I den terapeutiske sammenhæng er det centralt at forstå, at personer som behandleren møder i klinisk praksis, der oplever sociale trusler kan blive psykisk belastede, herunder opleve alvorlig belastning eller udbrændthed (Scott, 2021). Her er det vigtigt at undgå fejlanalyser, hvor deres reaktioner alene forstås som individuelle problemer, og i stedet fokusere på de kontekstuelle faktorer, der bidrager til følelsen af magtesløshed og sårbarhed. Den terapeutiske praksis bør anerkende klientens reaktioner som naturlige i en situation præget af konflikt og trussel mod kerneværdier og at klienterne kan befinde sig i en reaktiv og defensiv tilstand med et højt belastningsniveau. En dygtig terapeut skal derfor møde klient empatisk og have blik for både individuelle, situationelle, kontekstuelle faktorer. Dette speciale bidrager til at træde et skridt nærmere de emotionelle reaktioner, årsager og udløsende faktorer hos individer, hvis liv påvirkes af de store projekter (Kirkegaard et al., 2023; Hoschchild, 2012). Det er derfor mit håb at tilføre indsigt og forståelse i forhold til et felt, der kan være underbelyst, og som kan undersøges nærmere, fx ved et mere specifikt fokus på emotioner, belastninger og belastningshåndteringsstrategier.

Kapitel 7. Konklusion

Jeg vil i denne afsluttende konklusion opsummere specialets vigtigste fund.

Mit forskningsspørgsmål har taget udgangspunkt i, *hvad der får individer til at udvise modstand, og hvad der fremmer og hæmmer denne modstand*. Det har været min ambition at undersøge og evt. at bidrage med flere nuancer til den eksisterende teori om modstand.

De væsentligste udløsende faktorer for modstand er, jf. de empiriske data indsamlet i dette projekt, det at opleve trusler mod sin identitet og sine interesser (fx trusler mod goder hvad enten egne eller fælles), hvilket udløser vrede. Desuden er det en udløsende faktor at opdage noget der virker skjult eller sløret og det at opleve at magtfulde interesser prioriteres - særligt i kombination med manglende lydhørhed for andre interesser og perspektiver. Empirien antyder, at tilbud om deltagelse skaber en forventning om indflydelse og værdig behandling, der krænkes, når den ikke indfries, hvilket vedligeholder vrede. Vrede kan være afsæt for modstandshandlinger. Den modstand der beskrives i empirien er langt overvejede aktiv og udspilles indenfor en demokratisk ramme (autoriseret) men rækker ud over rammen for deltagelse i den typiske planproces.

De vigtigste fremmende faktorer for individer, er faktorerne kompetencer, en høj retfærdighedsfølelse, engagement og en selvstændig vurdering af situationen, som kan stamme fra alder, erfaring og det at gøre sig fri af normer og indtage en selvstændig position. De vigtigste fremmende faktorer i omgivelserne er støtte fra andre, herunder især den nærmeste familie, men også i høj grad fra gruppen samt fra lokalsamfundet og øvrige rådgivere. De vigtigste hæmmende faktorer er for individet bekymringer for eget helbred, samt i en mindre grad at modstandshandlinger kan ramme egne interesser. Særligt risiko for negativ omgivelsesrespons kan virke hæmmende og kan føre til forskellige emotionshåndteringsstrategier og justering af engagementet. Fællesskabets betydning angives af samtlige informanter som værende af stor vigtighed for det at yde modstand. Desuden ses et godt match ift. personlige kompetencer, fx pålidelighed og engagement. Empirien viser at fællesskabet ofte konstitueres enten i det fysiske møde eller via eksisterende relationer. Fordelene ved fællesskabet er jf. de empiriske

data, at man finder styrke og energi, identifikation, deling af arbejdsbyrden og komplementerende faglige kompetencer. Fællesskabet kan jf. det teoretiske grundlag anvendt i dette projekt forstås som et forsvarssystem, hvilket i høj grad blev bekræftet via de empiriske fund og kan være en måde at beskytte værdighed (Ashforth & Mael 1998; Hodson 1995) og egne og fælles interesser (Lysgaard, 1985) under systempres.

Konklusionen på dette speciale giver anledning til at antage som plausibelt, at det er pres fra et dominerende system mod individuelle og fælles interesser, der får individer til at udvise modstand. Fællesskabet opstår som et modsvar på dette pres og kan blive den stærkeste fremmende faktor mens især negativ omgivelserespons kan virke svækkende. Resultaterne bekræfter en dybt forankret menneskelig socialitet, herunder at modstand ikke kun er en individuel handling, men en social proces, der kan skabe væsentlige ændringer i samfundet.

Pensumliste

- Adams, M., & Gough, B. (2017). Environment: Critical Social Psychology in the Anthropocene. (pp. 621–641). Palgrave Macmillan UK. https://doi.org/10.1057/978-1-137-51018-1_30
- Ashforth, B. E., & Mael, F. A (1998). The Power of Resistance: Sustaining Valued Identities. (pp. 89–120). SAGE Publications, Inc. <https://doi.org/10.4135/9781483345291.n5>
- Alvesson, M. (2003). Beyond Neopositivists, Romantics, and Localists: A Reflexive Approach to Interviews in Organizational Research. *The Academy of Management Review*, 28(1), 13–33. 10.2307/30040687
- Alvesson, M. (2023). *Interpreting Interviews* (2nd ed.). SAGE Publications Ltd.
- Da Costa, S., Páez, D., Martí-González, M., Díaz, V., & Bouchat, P. (2023). Social movements and collective behavior: an integration of meta-analysis and systematic review of social psychology studies. *Frontiers in psychology*, 14, 1096877.
- Castells, M. & Polity Press. & Cambridge. (2015). *Networks of outrage and hope : social movements in the Internet age* (2. ed. ed.). Polity Press.
- Clausen, L. T., & Nyborg, S., (2016). Borgeres og kommuners erfaringer med borgerdeltagelse i dansk vindmølleplanlægning, 22 s., feb. 29, 2016. IFRO Udredning Nr. 2016/29
- Clausen, L. T., & Rudolph, D. (2019). (Dis)Embedding the Wind – on People-Climate Reconciliation in Danish Wind Power Planning. *Journal of Transdisciplinary Environmental Studies*, 17(1), 5–21.
- Clausen, L. T., Rudolph, D., & Nyborg, S. (2021). The good process or the great illusion? A spatial perspective on public participation in Danish municipal wind turbine planning. *Journal of Environmental Policy & Planning*, 23(6), 732–751. <https://doi.org/10.1080/1523908X.2021.1910017>
- Collinson, D. & Ackroyd, S. (2006). Informal Resistance. (Kap 13, pp. 305-329). *The Oxford handbook of work and organization* (Paperback ed.). Oxford University Press.
- Crowley, M (2012). Control and Dignity in Professional, Manual and Service-Sector Employment Organization Studies 33(10) pp. 1383–1406.
- Denzin, N. K (2025). Hvad er kritisk kvalitativ forskning? (pp. 717-731). In L. Tanggaard & S. Brinkmann (red.). *Kvalitative metoder : en grundbog* (4. udgave ed.). Hans Reitzel.
- Forsyth, D. (2014). *Group dynamics* (6. ed. ed.). (Kap. 17, pp. 545-579) Wadsworth Cengage Learning.
- Hollander, J. A., & Einwohner, R. L. (2004). Conceptualizing Resistance. *Sociological Forum (Randolph, N.J.)*, 19(4), 533–554. <https://doi.org/10.1007/s11206-004-0694-5>

- Hollway, W. (1991). *Work psychology and organizational behaviour: Managing the individual at work*. SAGE Publications.
- Jasper, J. M. (1997). *The art of moral protest : culture, biography, and creativity in social movements*. University of Chicago Press.
- Johnston, H. &, & Polity Press. Cambridge. (2014). *What is a Social Movement?* (Softcover ed.). Polity Press.
- Jost, J. T. (2019). A quarter century of system justification theory: Questions, answers, criticisms, and societal applications. *British Journal of Social Psychology*, 58(2), 263–314. <https://doi.org/10.1111/bjso.12297>
- Kirkegaard, J. K., Rudolph, D., Nyborg, S., & Cronin, T. (2023). The landrush of wind energy, its socio-material workings, and its political consequences: On the entanglement of land and wind assemblages in Denmark. *Environment and Planning C: Politics and Space*, 41(3), 548–566. <https://doi.org/10.1177/23996544221143657>
- Stekelenburg, J.v. & Klandermans, B. (2009). Social movement theory: Past, present and prospects. In I. Kessel, & S. Ellis *Movers and Shakers*. BRILL. USA
- Lilja, M. (2022). The definition of resistance. *Journal of Political Power*, 15(2), 202–220. <https://doi.org/10.1080/2158379X.2022.2061127>
- Lysgaard, S. (1985). *Arbejderkollektivet : en studie i de underordnedes sosiologi* (2. udgave ed.). Universitetsforlaget.
- Morgan, G. (2006). Interests, Conflicts, and Power: Organizations as Political Systems. In G. Morgan (Ed.), *Images of Organization* (Updated ed., pp. 149–206). Sage Publications.
- McCarthy, J. D., & Zald, M. N. (1977). *Resource Mobilization*. General Learning Press.
- Mulvad, A. M., Ellersgaard, C., & Larsen, A. G. (2017). *Tæt eliten : fra magtelite til borgerdemokrati* (1. udgave ed.). Information.
- Nielsen, B. S. (2024). *Vækstparadigmet ved vejs ende : klimakrisen, kapitalisme og den store omstilling* (1. udgave ed.). Frydenlund.
- Rosales, C., & Langhout, R. D. (2020). Just because we don't see it, doesn't mean it's not there: Everyday resistance in psychology. *Social and Personality Psychology Compass*, 14(1), e12508.
- Schneider, S. (2024). *Social Movement Literature: An Introduction* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003266983>
- Simon, B., & Klandermans, B. (2001). Politicized collective identity: A social psychological-analysis. *American psychologist*, 56(4), 319.

- Thingstrup, S. H. & Lind, U. (2025). Forandringsorienteret forskning (pp. 251-276). In Tanggaard & Brinkmann (red.). *Kvalitative metoder : en grundbog* (4. udgave ed.). Hans Reitzel.
- Thoreau, H. D. *Livet i Skovene*. Kunst og Kultur.
- Thoreau, H. (2005). *Civil ulydighed : tre politiske tekster* (1st ed.). Information.
- Tilly, C. (2004). *Social movements, 1768-2004*. Paradigm Publishers.
- Vollhardt, J. R., Okuyan, M., & Ünal, H. (2020). Resistance to collective victimization and oppression. *Current opinion in psychology*, 35, 92-97.
- Weisdorf, M., Vangkilde, K. T., & Lex, S. (2025). Diverging energy horizons: Rethinking public resistance in the Danish renewable energy transition. *Energy Research & Social Science*, 121, 103945. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2025.103945>
- Wiltfang, G. L., & McAdam, D. (1991). The Costs and Risks of Social Activism: A Study of Sanctuary Movement Activism. *Social Forces*, 69(4), 987–1010. <https://doi.org/10.2307/2579299>
- Wilkinson & Pickett (2019). *The inner level : how more equal societies reduce stress, restore sanity and improve everyone's well-being*. Penguin Press.

References

- Adams, M., & Gough, B. (2017). Environment: Critical Social Psychology in the Anthropocene. (pp. 621–641). Palgrave Macmillan UK. https://doi.org/10.1057/978-1-137-51018-1_30
- Blok, A. (2022) Miljø, klima og grøn omstilling. In B. Greve, A. Jørgensen & J. Elm Larsen (red), *Det danske samfund : centrale idéer og principper* (pp. 597-620) (2. udgave ed.) Hans Reitzel.
- Ashforth, B. E. (1989). The experience of powerlessness in organizations. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 43(2), 207–242. [https://doi.org/10.1016/0749-5978\(89\)90051-4](https://doi.org/10.1016/0749-5978(89)90051-4)
- Ashforth, B. E., & Mael, F. A. (2024). Back to the Future: What We’d Change in “Social Identity Theory and the Organization” (Academy of Management Review, 1989, 14, 20–39). *Journal of Management Inquiry*, 33(4), 329–335. <https://doi.org/10.1177/10564926241261905>
- Ashforth, B. E., & Mael, F. (1989). Social Identity Theory and the Organization. *The Academy of Management Review*, 14(1), 20–39. <https://doi.org/10.2307/258189>
- Ashforth, B. E., & Mael, F. A (1998). The Power of Resistance: Sustaining Valued Identities. (pp. 89–120). SAGE Publications, Inc. <https://doi.org/10.4135/9781483345291.n5>
- Ashforth, B. E., Schinoff, B. S., & Morgeson, F. P. (2016). Identity Under Construction: How Individuals Come to Define Themselves in Organizations. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, 3(1), 111–137. <https://doi.org/10.1146/annurev-orgpsych-041015-062322>
- Brinkmann, S., & Tanggaard, L. (2015). *Kvalitative metoder : en grundbog* (2nd ed.). Hans Reitzel.
- Clausen, L. T., & Nyborg, S., (2016). Borgeres og kommuners erfaringer med borgerdeltagelse i dansk vindmølleplanlægning, 22 s., feb. 29, 2016. IFRO Udredning Nr. 2016/29
- Clausen, L. T., & Rudolph, D. (2019). (Dis)Embedding the Wind – on People-Climate Reconciliation in Danish Wind Power Planning. *Journal of Transdisciplinary Environmental Studies*, 17(1), 5–21.
- Clausen, L. T., Rudolph, D., & Nyborg, S. (2021). The good process or the great illusion? A spatial perspective on public participation in Danish municipal wind turbine planning. *Journal of Environmental Policy & Planning*, 23(6), 732–751. <https://doi.org/10.1080/1523908X.2021.1910017>
- Crowley, M (2012) Control and Dignity in Professional, Manual and Service-Sector Employment Organization Studies 33(10) pp. 1383–1406.

- Fantasia, R. (1988). *Cultures of solidarity : consciousness, action, and contemporary American workers* (1st ed.). University of California Press. <https://doi.org/10.1525/9780520909670>
- Habermas, J. (1971). *Knowledge and human interests*. Boston, MA. Beacon Press
- Hochschild, A. R. (2012). Back Matter. In *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling* (1st ed., pp. 209–332). University of California Press. <http://www.jstor.org/stable/10.1525/j.ctt1pn9bk.16>
- Hochschild, A. R. (2012). Feeling as a clue. In *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling* (1st ed., pp. 24–34). University of California Press. <http://www.jstor.org/stable/10.1525/j.ctt1pn9bk.7>
- Hviid Jacobsen, M., Lippert-Rasmussen, K., & Nedergaard, P. (2015). *Videnskabsteori i statskundskab, sociologi og forvaltning* (3rd ed.). Hans Reitzel.
- Hodson, R. (2001). *Dignity at work* (1st ed.). Cambridge University Press.
- Hodson, R. (1995). Worker Resistance: An Underdeveloped Concept in the Sociology of Work. *Economic and Industrial Democracy*, 16(1), 79–110. <https://doi.org/10.1177/0143831X9501600104>
- Hsieh, H., & Shannon, S. E. (2005). Three Approaches to Qualitative Content Analysis. *Qualitative Health Research*, 15(9), 1277–1288. <https://doi.org/10.1177/1049732305276687>
- Jost, J. T. (2019). A quarter century of system justification theory: Questions, answers, criticisms, and societal applications. *British Journal of Social Psychology*, 58(2), 263–314. <https://doi.org/10.1111/bjso.12297>
- Kirkegaard, J. K., Rudolph, D., Nyborg, S., & Cronin, T. (2023). The landrush of wind energy, its socio-material workings, and its political consequences: On the entanglement of land and wind assemblages in Denmark. *Environment and Planning C: Politics and Space*, 41(3), 548–566. <https://doi.org/10.1177/23996544221143657>
- Kvale, S., & Brinkmann, S. (2015). Ethiske spørgsmål i forbindelse med interview. In S. Kvale, & S. Brinkmann (Eds.), *Interview : det kvalitative forskningsinterview som håndværk*. (3rd ed., pp. 105–126). Hans Reitzels Forlag
- Kyed, M. (2017). Arlie R. Hochschild – kommercielt følelsesarbejde, følelsesrelationer og familieliv i en markedstid. In I. G. Bo & M. H. Jacobsen (Red.). *Følelsernes sociologi* (1. udgave ed.). Hans Reitzel.
- Langagergaard, L. L., & Sørensen, A. (2015). Kritisk teori. In M. H. Jacobsen, K. Lippert-Rasmussen, K. & P. Nedergaard, (Red.), *Videnskabsteori i statskundskab, sociologi og forvaltning* (3. udgave) (pp. 251–286). København: Hans Reitzels Forlag.
- Lysgaard, S. (1985). *Arbejderkollektivet : en studie i de underordnedes sociologi* (2. udgave ed.). Universitetsforlaget.

- McCarthy, J. D., & Zald, M. N. (1977). Resource mobilization and social movements: a partial theory. *The American Journal of Sociology*, 82(6), 1212–1241.
- Near, J.P. and Miceli, M.P. (1987) Whistle-Blowers in Organizations: Dissidents or Reformers? In: Staw, B.M. and Cummings, L.L., Eds., *Research in Organizational Behavior*, JAI Press, Greenwich, 321-368.
- Roscigno, V. J., & Hodson, R. (2004). The Organizational and Social Foundations of Worker Resistance. *American Sociological Review*, 69(1), 14–39. <https://doi.org/10.1177/000312240406900103>
- Schouten, P., & Bachmann, J. (2022). Infrastructural frontiers: Terrains of resistance at the material edge of the state. *Geoforum*, 136, 219–224. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2022.06.002>
- Scott, B. A., Amel, E. L., Koger, S. M., & Manning, C. M. (2021). *Psychology for sustainability*. Routledge.
- Tanggaard, L., & Albrechtsen, C. (2024). *Lærerige interviews : trin for trin* (1st ed.). Samfundslitteratur.
- Thingstrup, S. H. & Lind, U. (2025). Forandringsorienteret forskning (pp. 251-276). In Tanggaard & Brinkmann (red.). *Kvalitative metoder : en grundbog* (4. udgave ed.). Hans Reitzel.
- Zhang, Y., & Wildemuth, B. M. (2005). Qualitative Analysis of Content By. *Human Brain Mapping*, 30(7), 2197–2206. <https://doi.org/10.1002/hbm.20661>
- Weisdorf, M., Vangkilde, K. T., & Lex, S. (2025). Diverging energy horizons: Rethinking public resistance in the Danish renewable energy transition. *Energy Research & Social Science*, 121, 103945. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2025.103945>
- Wiltfang, G. L., & McAdam, D. (1991). The Costs and Risks of Social Activism: A Study of Sanctuary Movement Activism. *Social Forces*, 69(4), 987–1010. <https://doi.org/10.2307/2579299>

Andet - forsideillustration

Akademiet for de tekniske videnskaber (2008). *Dansk infrastruktur - i det 21. århundrede*. Tilgået 22.5.2025 fra: [Rapport ATV Dansk infrastruktur i det 21. aarhundrede December 2008.pdf](#)